

Näkökulma kirjoitelman dialogisuuteen

*Kuinka- ja miten-*yhdyslauseet ylioppilasaineessa

RIITTA JUVONEN

1 Johdanto

Suomenkielisessä ylioppilastutkinnon äidinkielen kokeessa kirjoitettavan kirjoitelman tavoitteena on jo kauan ollut esseemäinen, pohdiskeleva teksti, jossa otetaan kantaa puheenalaiseen asiaan ja perustellaan kannanotot (ks. *Äidinkielen kokeen määräykset ja ohjeet*; myös mm. Makkonen-Craig 2010; kokeen kehityksestä Helttunen & Julin toim. 2008; Leino 2008).¹ Ylioppilasaine on kuitenkin luonteeltaan kompleksinen tekstilaji. Siihen voi sulautua toisia tekstilajeja, ja jo esseemäisyys sinänsä sallii kirjoittajalle erityyppisiä valintoja. Ylioppilasaine sallii myös tekstityypin vaihtelua. Perustapauksessa kyse on erittelevän tai argumentoivan kaltaisesta tekstistä, mutta on tiedossa, että tekstityyppi voi vaihtua kirjoitelmissa esimerkiksi kertovaan ja kuvailevaan melko taajaankin (ks. esim. Komppa 2012: 29; Makkonen-Craig 2010: 219–225).²

Ylioppilasaineen kirjoittamisen lähtökohta on kokeen tehtävänanto. Siinä voidaan pyytää pohtimaan syitä erilaisiin asioihin, esittämään oma mielipide tai analysoidaan ja erittelemään erilaisia tekstejä ja niissä esitettyjä väitteitä. On myös mahdollista, että tehtävänannossa pyydetään kirjoittajaa käsittelemään omia kokemuksiaan. (Ks. esim. Makkonen-Craig 2008; Kauppinen 2011.) Tavoitteena olisi, että kirjoittaja toisi tekstiin omansa lisäksi muita näkökulmia ja osoittaisi oman asennoitumisensa niihin. Kirjoittajat tulkitsevat tehtävänannon vaatimukset sen kokemuksen pohjalta, joka heillä on paitsi äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksesta myös muusta lukemastaan, näkemästään ja kirjoittamastaan. Kauppinen (2011: 104) kutsuu tällaista kokemusta intertekstuaaliseksi varannoksi – aiempien tekstikokemustensa perusteella kokelas tietää (tai ei tiedä), miten mistäkin asiasta on tapana puhua ja millaisia retorisia ja tyyllillisiä valintoja on tapana tehdä (ks. myös Kalliokoski 2005a). Ilmeistä kuitenkin

---

1. Käytän tässä artikkelissa aineistoni ylioppilastutkinnon äidinkielen kokeen suorituksista nimitystä *ylioppilasaine ja kirjoitelma*. Kevästä 2007 alkaen ylioppilastutkinnon äidinkielen kokeen toisen koe-päivän pitkää kirjoitelmaa on kutsuttu *esseekokeeksi* (ks. *Äidinkielen kokeen määräykset ja ohjeet*).

2. Kiitän kahta Virittäjän arvioijaa sekä Susanna Shorea ja Tiina Onikki-Rantajääsköä arvokkaista kommentista tämän artikkelin käsikirjoitukseen. Kiitän myös niitä monia, jotka ovat eri yhteyksissä pohtineet kanssani *kuinka-* ja *miten-*lauseita. Artikkelin puutteista vastaan tietenkin itse.

kin on, että kokelaat ovat kirjoitustaidoiltaan heterogeeninen joukko eivätkä he välttämättä jaa samaa intertekstuaalista varantoa.

Pohdiskelevuus ja oman asennoitumisen osoittaminen vaativat monenlaisia retorisia taitoja. Ne retoriset keinot, joita koulukirjoittamisessakin tavoitellaan, kiertyvät tekstin dialogisuuden käsitteen ympärille. Tekstin dialogisuuden käsitän bahtinilaisittain (esim. Bahtin 1986: 68–69, 94–96): Jokainen lausuma on aina suhteessa muihin samasta aiheesta esitettyihin lausumiin – reaktio aiempiin tai lähtökohta seuraaville. Toisaalta kielenkäyttö on aina suunnattu kuulijalle tai lukijalle, jonka reaktiota osataan odottaa. Dialogisuus voidaan siis ajatella yhtäältä moniäänisyytenä, jolloin tarkastellaan tekstin suhdetta aiemmin sanottuun. Silloin voidaan analysoida esimerkiksi sitä, kuka tai mikä on sanotun lähde. Systemis-funktionaaliseen kieliteoriaan pohjautuvassa suhtautumisen teoriassa (*appraisal framework*) puhutaan tällöin retrospektiivisestä dialogisuudesta (Martin & White 2005: 113, 135). Toinen puoli dialogisuutta on tekstin vuorovaikutteisuus, jolloin taas tarkastellaan tekstin luomaa suhdetta vastaanottajaan. Ilmiöt ovat toisiinsa tiukassa suhteessa. Se, mitä ja miten aiemmin sanotusta tekstissä nostetaan esille, vaikuttaa siihen, millaista vuorovaikutusta lukijan kanssa luodaan. (Ks. mts. 92–97, 113; Kalliokoski 2005b; Juvonen 2011: 231–232.) Tämän artikkelin fokuksessa ovat nämä dialogisuuden molemmat puolet. Artikkelini teoreettisena tausta-ajatuksena on suhtautumisen teorian näkemys moniäänisyyden ja vuorovaikutuksen yhteispeleistä (ks. Martin & White 2005: 102–135).

Koska kielenkäyttö on kokonaan dialogista, dialogiset kielenpiirteet eivät ole sulkeinen joukko, vaan voidaan ajatella, että jonkin kielenpiirteen funktio on tuoda tekstin dialoginen ulottuvuus tekstissä etualalle ja toisen taas työntää se taka-alalle (ks. Martin & White 2005: 97–104; Thompson 2012: 77–82). Tällaisia ilmiöitä voidaan tutkia dialogisuuden hallintana. Se, mitkä kielen keinot dialogisuuden hallintaan milloinkin osallistuvat, vaihtelee tekstilajin ja tekstiyhteyden mukaan (ks. Martin & White 2005: 102–135). Dialogisuuden hallinnan on katsottu vaikuttavan suurestikin tekstin retoriseen jäsentymiseen ja koherenssiin (esim. Thompson & Hunston 1999: 10–13; myös Juvonen 2010: 65 lähteineen). Lisäksi on havaittu, että tekstin dialogisuuden hallinta on harjaantuville kirjoittajille haastavaa (esim. Kalliokoski 2005a: 255–256).

Tarkastelen tässä artikkelissa seuraavantyyppisiä yhdyslauseita tekstiyhteydessään:

- (1) Muistan, kuinka seurasin huolestuneena naapurin kissan tasapainoilua parvekkeen kaiteella.
- (2) Eläinlääkäri kertoo, kuinka vanha kissa virkistyy, kun sitä leikkittää.
- (3) On mukavaa katsella, miten kissa leikkii pakettinarulla.

Olen rajannut tarkasteluni yhtäältä sellaisiin *kuinka-* ja *miten-*lauseisiin, joita on perinteisesti pidetty päälauseen objekteina (esim. 1–2; ks. ISK 2004: § 1149–1150; Hakulinen & Karlsson 1979: 354–356). Toisaalta tarkastelen sellaisia tapauksia, joissa *kuinka-* tai *miten-*lause liittyy edelliseen infinitiiviin (esim. 3). Olen ottanut mukaan myös sellaiset lauseet, joissa *kuinka-* tai *miten-*lause voidaan analysoida niin sa-

notun tukipronominin – yleensä *se* – täydennykseksi (esim. *Olisi hyvä miettiä myös sitä, kuinka kalliiksi tämä tulee*). Olen toisaalta rajannut tarkastelun ulkopuolelle sellaiset *kuinka* ja *miten*-lauseet, jotka olisivat analysoitavissa kehyslauseen adverbialitädennykseksi (esim. *Kokouksessa puhuttiin siitä, miten työt jaetaan*). Kutsun tässä artikkelissa esimerkkien 1–3 kaltaisia päälauseita kehyslauseiksi ja niihin liittyviä yhdestä tai useammasta alisteisesta lauseesta koostuvia kokonaisuuksia komplementeiksi. Kehyslauseen ja komplementin muodostamaa kokonaisuutta kutsun *kuinka*- tai *miten*-yhdyslauseeksi. Käsitettä jakso taas käytän viittaamaan väljästi sellaiseen tekstiin osaan, joka toteuttaa jotakin analyysini kannalta relevanttia tehtävää.³ Siitä asiasta, jota kussakin tekstin kohdassa käsitellään, käytän käsitettä topiikki. Tekstin aiheella taas tarkoitan tehtävänannon virittämää koko tekstin puheenaihetta.

Tarkastelen artikkelissani, miten esimerkkien 1–3 kaltaiset *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseet osallistuvat suomenkielisen ylioppilasaineen dialogiseen hallintaan ja sen myötä tekstin retoriseen jäsentämiseen. Tutkin näitä *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseita tekstiyhteydessään ja kiinnitän erityistä huomiota tekstityyppiin. Analysoin, onko tekstityypillä vaikutusta siihen, miten tutkimani yhdyslauseet vaikuttavat dialogisuuden hallintaan, ja siihen, minkälaisia retorisia kuvioita ne tekstissä mahdollisesti muodostavat. Esitän, että *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseet liittyvät dialogisuuteen monin tavoin, koska niillä on niin referoivia kuin evaluoiviakin ominaisuuksia.

Etenen artikkelissani seuraavasti. Esittelen ensin aineistoni. Sen jälkeen luvussa 3 määrittelen tarkemmin keskeisiä lähtökohtiani – *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseiden ominaisuuksia ja erityisesti niiden dialogisia ulottuvuuksia sekä tekstityypin käsitettä. Tarkastelemalla molempia ilmiöitä tarkemmin pyrin havainnollistamaan, miksi nimenomaan tarkastelemani kaltaiset *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseet ovat ylioppilasaineen dialogisuuden hallinnan kannalta kiinnostavia. Luvuissa 4–6 on aineistoni analyysi. Luvussa 4 tarkastelen evaluoivia ja luvussa 5 referoivia *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseita. Ryhmät eivät ole täysin toisistaan erillisiä, mutta olen jakanut luokat sen mukaan, kumman funktion katson yhdyslauseessa ja laajemmassa tekstiyhteydessä korostuvan. Lopuksi luvussa 6 käsitelen *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseita, joissa siirrytään tekstin perustasosta ulkopuoliseen paikkaan ja aikaan.

2 Aineiston kirjoitelmat ja *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseet

Aineistonani on 287 kirjoitelmaa, joissa on yhteensä 136 edellä kuvatun kaltaista *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseetta. Kirjoitelmat on kirjoitettu keväällä 2005 ylioppilastutkinnon äidinkielen kokeen ensimmäisenä ja toisena kirjoituspäivänä, ja ne ovat osa Kielitaidon kirjo -hankkeen kirjoitelmakokoelmaa (aineistosta tarkemmin ks. Kauppinen, Makkonen-Craig, Lehti-Eklund & Juvonen 2011: 12–13). Aineistossani on 146 kirjoitelmaa, jotka ovat saaneet arvosanakseen toiseksi alimman arvosanan, lubenter cum

---

3. Käsitteellä *jakso* on myös tarkempi käyttötarkoitus sellaisessa tekstianalyttisessä tutkimuksessa, jossa näkökulma on tekstin kokonaisrakenteessa ja sen etenemisessä (ks. Honkanen & Tiilikä 2012).

laude approbaturin. 141 kirjoitelmaa on saanut arvosana-asteikon toiseksi korkeimman arvosanan, *eximia cum laude approbaturin*. Kirjoitelmat on kirjoitettu kahdenlaisista tehtävänannoista: noin kolmannes (108) on kirjoitettu oheisaineiston perusteella ja muut (179) pelkän tehtävänannon turvin.

Seuraavassa ovat tehtävänannot, joista aineistoni kirjoitelmat on kirjoitettu, ja kustakin tehtävänannosta kirjoitettujen kirjoitelmien määrä aineistossani. Kapiteeleilla ennen tehtävänantoa olen merkinnyt lyhenteen, jolla viittaa tehtävänantoon vastaisuudessa.

KEITTOKIRJAT (38 kirjoitelmaa; 20 lubenterin ja 18 *eximian* kirjoitelmaa): Miten keittokirjat heijastavat aikaansa ja niitä muutoksia, joita on tapahtunut ruoka- ja ruoanlaittokulttuurissamme? Käytä hyväksesi materiaalin kolmea keittokirja-esimerkkiä (s. 10 ja 30).

HAMSTERI (24 kirjoitelmaa; 12 lubenterin ja 12 *eximian* kirjoitelmaa): Katkelmassa Veikko Huovisen romaanista *Hamsterit* (s. 11–12) kuvataan Hamsteria, teoksen nimihenkilöä, kirjallisuudenharrastajana. Pohdi, millainen ihminen ja lukija Hamsteri on.

LEIPÄ (22 kirjoitelmaa; 11 lubenterin ja 11 *eximian* kirjoitelmaa): Sivuilla 13–15 on Raija Siekkisen novelli *Leipä*. Pohdi erittelemällä tekstiä, mitä päähenkilö mielesään kokee.

MÄSSÄILY (24 kirjoitelmaa; 12 lubenterin ja 12 *eximian* kirjoitelmaa): Miten suhtaudut Jaakko Heinimäen ajatuksiin mässäilystä (s. 22–23)?

NÖYRYTTÄMINEN TV:ssÄ (31 kirjoitelmaa; 20 lubenterin ja 11 *eximian* kirjoitelmaa): Osallistujien nöyryyttäminen on televisio-ohjelmissa yhä yleisempää. Mistä tällaisten ohjelmien suosio johtuu?

DEMOKRATIA (31 kirjoitelmaa; 11 lubenterin ja 20 *eximian* kirjoitelmaa): Länsimaisytyypistä demokratiaa on viime aikoina haluttu istuttaa sellaisiin valtioihin ja yhteiskuntiin, joihin se ei ole vanhastaan kuulunut. Pohdi demokratian viennin ongelmia.

KAUNEUDEN MARKKINAT (39 kirjoitelmaa; 20 lubenterin ja 19 *eximian* kirjoitelmaa): Lienee monta syytä siihen, että ihmiset kuluttavat kauneuden markkinoilla runsaastikin rahaa. Mistä on kyse?

RAKKAUS JA SEKSI (37 kirjoitelmaa; 20 lubenterin ja 17 *eximian* kirjoitelmaa): Pohdi rakkauden ja seksin merkitystä yksilön ja yhteiskunnan kannalta.

MAASEUTU JA KAUPUNKI (41 kirjoitelmaa; 20 lubenterin ja 21 *eximian* kirjoitelmaa): Eräät kaupunki-ihmiset sanovat olevansa niin tottuneita kaupunkiympäristöön,

että suorastaan pelkäävät luonnossa. Toisaalta on sanottu, että jokaisella suomalaisella on vielä lehmänlantaa varpaanväleissään. Erittele omaa suhtautumistasi kaupunkiin ja maaseutuun.

Tehtävänannoista on mahdollista päätellä, että aineistoni kirjoitelmat edustavat varsin erityyppisiä ylioppilaisaineita. Tehtävät, joissa edellytetään oheismateriaaliin tutustumista ja sen analysointia tai tulkintaa, tuottavat vastauksia, joissa pohjateksti jollakin tavalla näkyy.⁴ Pohjatekstin käsittelytapa voi muotoutua eri tavoin sen mukaan, millaista toimintaa tehtävänanto edellyttää. Kahdessa tehtävänannossa on oheistekstinä kaunokirjallista tekstiä, ja toisessa niistä kehoitetaan erittelemään novellin päähenkilön pääsisäisiä kokemuksia ja toisessa pohtimaan päähenkilöä ihmisenä ja lukijana. Kahdessa aineistoni tehtävänannossa oheistekstinä on ei-fiktiivisiä tekstiä: katkelmia keittokirjoista, joiden kuvaamaa maailmaa tulee eritellä, ja argumentoivaa asiaproosaa, jossa esitettyihin mielipiteisiin tulisi osoittaa oma suhtautuminen. Tehtävistä, joissa ei ole oheistekstiä, neljässä pyydetään pohtimaan jotakin asiaintilaa ja yhdessä erittelemään omaa näkemystä.

Kauppinen (2011: 104–106) on luokitellut vuosien 2005–2007 äidinkielen ylioppilaskokeen tehtävänantoja sen mukaan, millaista intertekstuaalista varantoa ne kirjoittajaltaan vaativat. Kauppinen luokituksen mukaan otsikkotehtävistä ainoastaan demokratiaa käsittelevässä tehtävänannossa tarvitaan jonkinlaista erikoistietoa – tässä tapauksessa yhteiskuntatietoutta – muissa tehtävänannoissa arkikokemus riittää. Oheistekstiä sisältävissä tehtävissä kaunokirjallisuustehtävät – HAMSTERI ja LEIPÄ – puolestaan edellyttävät kulttuurivarantoa. Kirjoittajan on ymmärrettävä vähintään kaunokirjallisen tekstin erityisominaisuudet asiaproosaan nähden (mas. 105).

Aineistossani on yhteensä 226 kysyvää sivulauseetta, joista tarkastelemani *kuinka*-lauseet ovat yleisimpiä (86 kappaletta). Seuraavaksi yleisimpiä ovat puolestaan vastaavat *miten*-lauseet (50 kappaletta).⁵ Yhdessä nämä *kuinka*- ja *miten*-lauseet kattavat noin 60 prosenttia aineiston kaikista kysyivistä sivulauseista. *kuinka*- ja *miten*-yhdytlauseet jakaantuvat aineiston kesken epätasaisesti. Vaihtelut eri tehtävänantojen välillä ovat varsin suuret: televisio-ohjelmien nöyryyttävyyttä käsittelevistä kirjoitelmista miltei kaikissa esiintyy tarkastelemani *kuinka*- tai *miten*-yhdytlauseita mutta HAMSTERI-tehtävänannosta kirjoitetuissa kirjoitelmissa vain yksi. Kokonaisuutta ajatellen keskimäärin joka kolmannessa kirjoitelmassa on yksi tai useampi tarkastelemani kaltainen *kuinka*- tai *miten*-yhdytlause, ja ne ovat aineistossani yleisempiä lubenterin kirjoitelmissa – 76 kappaletta yhdylauseista on lubenterin kirjoitelmissa ja 60 esimian kirjoitelmissa.

Olen poiminut *kuinka*- ja *miten*-yhdytlauseet aineistostani tekstikonteksteineen. Kunkin esimerkin jälkeen olen merkinnyt koodin, jonka viimeinen kirjain kertoo kirjoitelman arvosanan. B tarkoittaa lubenteria, E eximiaa. Koodin kaksi ensimmäistä numeroa viittaavat tehtävänantoon ja kaksi seuraavaa numeroa ovat kirjoitelman satunnainen tunnustekoodi aineistossani. Jos esimerkin perässä ei ole aineistokoodia,

---

4. Lukiolaisten oman tekstin ja kirjoitustilanteessa käsillä olevan toisen tekstin suhdetta ovat eri näkökulmista tarkastelleet mm. Uusi-Hallila (1995), Mikkonen (2010), Silén (2011), Berg (2011) ja Valtonen (2012).

5. Artikkelin rajauksen ulkopuolelle jääviä, selvästi kehylauseen adverbiaalitäydennykseksi analysoitavia *kuinka*- tai *miten*-lauseita on aineistossa 15 kappaletta.

kyseessä on itse tuottamani esimerkki. Olen katsonut riittäväksi tekstikontekstiksi yleensä yhdyslauseita ympäröivän typografisen kappaleen, mutta tarpeen mukaan otan huomioon myös laajemman tekstiyhteyden.

3 Tutkimuksen lähtökohtia

kuinka- ja *miten-*yhdyslauseiden retoriset ominaisuudet ovat hyvin moninaiset, ja päästäkseni näihin ominaisuuksiin käsiksi puran niitä ensin muutamasta näkökulmasta. Esittelen ensin, kuinka *kuinka-* ja *miten-*lauseiden ominaisuuksia on kuvattu sanakirjoissa ja kieliopissa, ja esitän sitten jaon, jonka pohjalta tarkastelen *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseita tässä artikkelissa. Toisessa alaluvussa käsittelem tarkemmin evaluointia ja referointia *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseiden ominaisuutena ja kolmannessa alaluvussa vielä tekstityyppien tutkimusta tämän artikkelin näkökulmasta.

3.1 *kuinka-* ja *miten-*lauseiden perusmerkitykset

Sanojen *kuinka* ja *miten* merkitys on sanakirjoissa kuvattu varsin monitahoisesti ja päällekkäisestikin. Sanoja käsitellään *Nykysuomen sanakirjassa* (NS) ja *Kielitoimiston sanakirjassa* (KS) synonyymisinä: *miten*-sanana merkitysvastineeksi ilmoitetaan *kuinka* ja toisinpäin (NS, KS s. v. *kuinka*, s. v. *miten*). *kuinka* ja *miten* voivat aloittaa kysymyslauseen ja toisaalta yhdyslauseen osana olevan, yleensä alisteiseksi kysymyslauseeksi katsotun lauseen.

Keskeiseltä identiteetiltään molempia proadverbeja on pidetty tapaa kysyvinä (*Seurasin kiinnostuneena, kuinka kissani avasi kaapin oven*). Silloin kun *miten* tai *kuinka* on määritteenä, se kysyy myös astetta, määrää tai intensiteettiä (*Seurasin kiinnostuneena, kuinka taitavasti kissani avasi kaapin oven*). Tämän lisäksi on katsottu, että sekä *kuinka-* että *miten-*lauseet esiintyvät myös syytä kysyvinä *miksi*-sanana tavoin (*Ihmettelen, kuinka sinä olet vielä hereillä*). (NS, KS s. v. *kuinka*, s. v. *miten*; SMS s. v. *kuinka*⁶; ISK 2004: § 1686.)

On kuitenkin niin, että vaikka alisteinen *kuinka-* tai *miten-*lause on aina kysymyslauseen näköinen, erityyppiset *kuinka-* ja *miten-*lauseet eroavat suurestikin sen suhteen, kuinka kysyviä ne ovat tai kuinka helposti niiden voi ajatella esiintyvän itsenäisesti kysymyksinä. Hakulinen ja Karlsson (1979: 285, 355) mainitsevat, että osa alisteisista kysymyslauseista on pikemminkin toteamuksia kuin kysymyksiä. He nostavat esille myös *miten-* ja *kuinka-*lauseet, joiden merkitys tietyissä konteksteissa lähenee *että*-lauseetta tai relatiivista lauseetta. Tällainen näkemys on myös *kuinka-* ja *miten-*sanana sanakirjamerkityksissä (ks. NS, KS s. v. *kuinka*, *miten*; SMS s. v. *kuinka*).

kuinka- ja *miten-*lause liittyy suomen kielessä tavallisesti – kuten kysyvä sivulause yleensäkin – kysyvyyttä, ihmettelyä, epätietoisuutta, kyseenalaistavuutta tai päättä-

6. Tätä artikkelia kirjoitettaessa *Suomen murteiden sanakirja* verkkoversioineen kattaa aakosvälin *a-kyntsöttää*. *miten*-sanalle ei siten ole omaa artikkeliaan, joten on tyytyminen *kuinka*-sanasta tehtyyn määritelmään.

mistä, ajattelemista tai kommunikoimista ilmaiseviin predikaattiverbeihin (esim. ISK 2004: § 1149). Näin on myös omassa aineistossani. On toisaalta odotuksenmukaista, että erityisesti ylioppilasaineen kaltaisessa pohtivassa tekstissä esiintyy tiuhaan tällaisia predikaattiverbejä (ks. Juvonen 2011: 233–234). Seuraavassa taulukossa on nähtävillä aineistoni kymmenen yleisintä kehyslauseen predikaattiverbiä ja niiden määrä.

Taulukko 1.
Yleisimmät kehyslauseen predikaattiverbit.

Verbi	Kappalemäärä
<i>nähdä</i>	18
<i>kertoa</i>	17
<i>huomata</i>	11
<i>katsoa</i>	9
<i>tietää</i>	6
<i>muistaa</i>	5
<i>mieltii</i>	5
<i>seurata</i>	5
<i>näyttää</i>	5
<i>ajatella</i>	4

Kymmenen yleisintä kehyslauseen predikaattiverbiä antavat varsin hyvän kuvan aineistoni kehyslauseiden predikaattiverbeistä yleensä. Tutkimani *kuinka*- tai *miten*-lauseet kiinnittyvät useimmiten katsomisen, havaitsemisen, ajattelemisen tai verbaalisen toiminnan verbiin. Aineistossani noin puolet kehyslauseista on sellaisia, joissa on ilmipantu yksikön tai monikon kolmannen persoonan subjektiargumentti (esim. *ihmiset haluavat seurata*). Toiseksi yleisin tapaus on sellainen, jossa persoonaista subjektiargumenttia ei ole merkitty – kyse on siis nollapersoonasta tai esimerkiksi infinitiivirakenteesta (esim. *X:stä voi havaita, on mukavaa nähdä*).

Ajattelen, että sekä *kuinka* että *miten* ovat merkitykseltään polyseemisiä, jolloin ne voivat ilmaista monentyyppisiä asioita ja suhteita lauseessa ja lauseiden välillä (vrt. adverbiaalikonjunktioiden kuvaukset, kuten Jääskeläinen 2013, *kunnes*; Kauppinen 2006, *vaikka*; Herlin 1997, *koska*; Herlin 1998, *kun*; typologisesta näkökulmasta esim. Kortmann 1997). Tämän artikkelin tarpeisiin jaan *kuinka*- ja *miten*-lauseiden käytöt väljästi kolmeen luokkaan: tapaa kysyviin, intensiteettiä kysyviin ja sellaisiin, joiden merkitys lähenee *se, että* -rakennetta ja joiden funktion olen nimennyt havaintoluennaksi⁷. Kaikissa luokissa on sekä *miten*- että *kuinka*-alkuisia komplementteja. Seuraavat kolme esimerkkiä havainnollistavat jakoa:

7. Termiä *havaintoluenta* on käyttänyt komplementtilauseiden yhteydessä spesifimmässä merkityksessä Pajunen (2001: 325).

- (4) Eläinlääkäri neuvoo, miten/kuinka kissan hampaat puhdistetaan. (TAPAA KYSYVÄ)
- (5) Hämmästyn, miten/kuinka vaikeaa kissan hampaiden puhdistaminen on. (INTENSITEETIÄ KYSYVÄ)
- (6) Ohjeissa kerrotaan, miten/kuinka kissan hampaat tulisi puhdistaa säännöllisesti. (HAVAINTOLUENTA)

Intensiteettiä kysyvät *kuinka-* ja *miten-*lauseet on mahdollista erottaa muista käytöistä ilman kontekstia tarkastelemalla vain lauserakennetta. Intensiteettiä kysyviä tapauksia on aineistossani 39 kappaletta (8 *miten-*lausetta ja 31 *kuinka-*lausetta).

Sen sijaan havaintoluennan ja tapaa kysyvän käytön välille on vaikeampi tehdä eroa ilman tekstiyhteyttä. Se, milloin *kuinka-* tai *miten-*lauseen voi katsoa kysyvän tapaa, riippuu monesta asiasta. Kuten esimerkeistä 4–6 huomataan, kehyslauseen predikaattiverbillä on suuri vaikutus siihen, millaisena komplementti tulkitaan. Keskeinen kriteeri omassa luokituksessani on myös se, että *kuinka-* tai *miten-*lauseen voi tulkita tapaa kysyväksi silloin, jos sen predikaattiverbi kuvaa tekoa tai jotakin sellaista prosessia, joka voidaan hahmottaa vaiheista koostuvana. Havaintoluennan *kuinka-* ja *miten-*lauseissa sen sijaan kuvataan yleensä rajaamatonta tilaa, tapahtumaa tai toimintaa. Suuntaa antavasti voi kuitenkin sanoa, että havaintoluennan tapauksia ja tapaa ilmaisevia tapauksia on aineistossani yhtä paljon. *miten-*lauseista suurin osa on tapaa kysyviä, kun taas *kuinka-*lauseista suurin osa on havaintoluennan tapauksia. Tämän luokituksen lisäksi aineistossani on yksittäisiä sellaisia *kuinka-* tai *miten-*lauseita, jotka eivät tähän kolmijakoon luontevasti taivu. Tarkastelenkin kolmijaon toimivuutta artikkelissani pitkin matkaa.

3.2 *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseiden referoiva ja evaluoiva luonne

Lähtökohtani on, että tutkimani *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseet ovat perusluonteensa vuoksi tekstin dialogisuuden kannalta huomionarvoisia. Ensinnäkin alisteisten kysymyslauseitten tekstiyhteys on useimmiten jonkinlaisen modaalisuuden sävyttämä (Hakulinen & Karlsson 1979: 354; ks. myös ISK 2004: § 472), ja modaalisuus sinänsä on ilmiönä tekstin moniäänisyyden ja vuorovaikutteisuuden kannalta keskeinen (ks. esim. Thompson & Hunston 1999: 5, 18–22; Martin & White 2005: 104–108). Toiseksi kehyslauseesta ja komplementista koostuvina rakenteina *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseet osallistuvat aina kahden eri tason luomiseen tekstiin. Kun tekstiä käsittelee niiden kannalta, havaitaan, että tekstissä on kertojan taso, joka hallinnoi sitä, kenen muun näkökulmia tekstissä esitetään ja kuinka vahvasti kertoja voi niihin puuttua (ks. Leech & Short 2007: 255–260; myös Kalliokoski 2005b).

Referointi ilmiönä voidaan kokonaisuudessaan ajatella kielen vuorovaikutteisuutta eri tavoin palvelevaksi (ks. McGregor 1994: 78; Martin & White 2005: 133–135; Shore 2005: 54–55, 62). Yhdyslauseilla, joiden kehyslauseessa on mentaalista tilaa tai toimintaa ilmaiseva verbi, kirjoittaja voi säädellä muun muassa puheenalaisen asian var-

muutta, yleisyyttä, odotuksenmukaisuutta tai suotavuutta (McGregor ma.). Fennistii-kassa tällaisia rakenteita on analysoitu tekstin vuorovaikutteisuuden ja argumentoinnin kannalta (esim. Luukka 1992a–b; Mikkonen 2010) ja niillä on nähty olevan myös tekstilajia määrittäviä ja sen jäsentymiseen vaikuttavia funktioita (Mäntynen 2005). Paitsi referoivilla myös muunlaisilla kehyslauseen ja komplementtilauseen yhdistel-millä on katsottu olevan vuorovaikutukseen liittyviä tehtäviä (esim. Verhagen 2005: 97–98). Laajemmin erilaisia komplementtirakenteita ja niiden funktioita on tutkittu puhutussa vuorovaikutuksessa, jossa on keskitytty erityisesti *että*-rakenteisiin (esim. Koivisto, Laury & Seppänen 2011; Seppänen & Laury 2007). Tutkimuksen kohteena ovat olleet myös *jos*- ja *kun*-rakenteet (Laury 2012). Kalliokoski (2006) on tutkinut erityisesti irrallisten *että*- ja *koska*-sivulauseiden dialogisuutta suomi toisen kielenä -ylioppilaisaineissa. Sen sijaan *kuinka*- tai *miten*-lauseita ei ole tältä osin fennistii-kassa juuri tutkittu (ks. kuitenkin Mäntynen 2005: 276–277).⁸ Vastaavaa tutkimusta kirjoitetusta kielestä on tehty erityisesti englanninkielisen metadiskurssin tutkimuk-sen piirissä, jossa on tarkasteltu paitsi referoivia myös muita *that*-rakenteita kirjoitta-jan vuorovaikutteisen asemoinnin välittäjänä tekstissä (Hyland & Tse 2005; Herriman 2000; ks. myös Hunston 2013).

Aineistossani *kuinka*- ja *miten*-lauseet liittyvät useimmiten kehyslauseisiin, joissa on katsomisen, havaitsemisen, ajattelemisen tai verbaalisen toiminnan verbi. Johto-lause ilmaisee, millaista ja kenen tietoisuutta kuvataan, ja *kuinka*- tai *miten*-lause ku-vaava sen, mikä tietoisuuden tuloksena tai sisältönä esitetään. Käsittelemäni *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseet voidaan hahmottaa referoinnin jatkumolle, vaikka aineistoni kehyslauseiden predikaattiverbien kirjo ja käyttö on perinteisen referoinnin määritel-män mukaan laaja (ks. taulukko 1; vrt. esim. ISK 2004: § 1457).⁹ Referoinnin sijaan ai-neistoni yhdyslauseiden kohdalla onkin nähdäkseni luontevampaa lähteä kehystämi-sen ajatuksesta (McGregor 1994: 76–78; myös Shore 2005: 58–64): kehyslause kehys-tää komplementin ja komplementti on kehyslauseen vaikutusalassa (ks. myös Juvonen 2011: 232–234; Juvonen 2012: 243–244). Kehyslauseen vaikutusala voi ulottua myös virkerajan yli, toisiin lauseisiin (ks. McGregor 1994: 88–89).

kuinka- ja *miten*-yhdyslauseet ovat kuitenkin referoinnin näkökulmasta toisen-tyyppisiä kuin esimerkiksi *että*-yhdyslauseet. Silloin kun kyse on havaintoluennasta, *kuinka*- tai *miten*-lause hahmottaa komplementin rajaamattomaksi tapahtumaksi, ti-laksi tai toiminnaksi. Komplementissa on kuvattu vain osa mahdollisesti laajemmasta kokonaisuudesta. Ero tulee esille verrattaessa *kuinka*- ja *miten*-lauseita vastaavissa ase-missa oleviin *että*-lauseisiin esimerkiksi *katsoa*-verbin yhteydessä. Pajunen (2001: 325) erottelee merkitykset toisistaan niin, että kysymyskomplementin yhteydessä on ky-seessä havaintoluenta, *että*-komplementin yhteydessä episteeminen luenta. Pajunen (mp.) vertaa esimerkeissään *kun*-, *että*- ja *-kO*-lauseita, mutta vastaava tilanne on kä-sittääkseni nähtävissä myös *kuinka*- ja *että*-lauseiden välillä:

---

8. Itsenäisten *miten*- ja *kuinka*-lauseiden funktioita on kuitenkin tutkittu puhutussa vuoro-vaikutuksessa (esim. Halonen 2002; Raevaara 2004; Korpela 2007).

9. Aineistossani on muun muassa mukana sellaisia mentaalisen tilan kuvauksia (esim. *Tiedän, kuinka kissan kynnet leikataan*), joita ei esimerkiksi Kuirin (1984: 89–90) jaottelussa pidetä referointina.

- (7) Katsoin, kuinka lapset leikkivät ulkona.
- (8) Katsoin, että lapset leikkivät ulkona.

Kun kyse on havaintoluennasta, voidaan ajatella, että *kuinka-* tai *miten-*sanalla alkava lause kuvaa tapahtuman, jonka totuus tai todenvastaisuus jää avoimeksi. Komplementissa voi silloin olla kyse nonfaktuaalisena kuvatusta tapahtumasta (ks. Lyons 1977: 795–796; Salminen 2000: 57–62; Visapää 2008: 149–152).

Intensiteettiä ja tapaa kysyvissä lauseissa tilanne on kuitenkin toinen. Koska ne on hahmotettavissa hakukysymyksiksi, ne edellyttävät tietyn määrän kysymyksessä ilmaistuja asiointiloja olemassa olevaksi (Lyons 1977: 597–598; myös Halonen 2002: 42–55). Intensiteettiä ilmaiseviin *kuinka-* ja *miten-*lauseisiin liittyy aina evaluoiva ilmaus, joten niissä otetaan ensinnäkin kantaa kuvatun asiointilan faktuaalisuuteen. Jos asiointilaa voidaan evaluoida, täytyy asiointila ajatella – ainakin myöntölauseessa – jossakin suhteessa olemassa olevaksi (esim. *Katsotaan, kuinka kauas jaksan juosta* → ’jaksan juosta [ainakin jonkin matkaa]’). Myös silloin, kun *miten-* tai *kuinka-*lause hahmottuu tapaa kysyväksi, se implikoi, että alkuperäinen prosessi tai teko, jonka tekemisen tapaa kysytään, on olemassa (*Seuraan tarkasti, miten lääkäri puhdistaa kissani hampaat* → ’lääkäri puhdistaa kissani hampaat jollakin tavoin’).

Samoihin ilmiöihin, joihin *kuinka-* ja *miten-*lauseiden faktuaalisuus liittyy, kiertyy myös rakenteiden evaluoivuus. Evaluoivalla kielenkäytöllä tarkoitetaan laajimmillaan niitä ilmauksia, joilla kirjoittaja tai puhuja välittää asennoitumistaan puheenaiheeseen. Asennoituminen voi tarkoittaa niin tekijän näkemyksen, affektin kuin varmuudenkin ilmaisemista. (Esim. Thompson & Hunston 1999: 5–10.) *kuinka-* ja *miten-*lauseilla on molemmilla katsottu olevan päivitelyä, paheksuntaa tai hämmästelyä osoittavia tehtäviä (*Oi kuinka kallista!*, ISK 2004: § 616; NS s. v. *kuinka*, s. v. *miten*). Toisaalta sekä intensiteettiä että tapaa kysyvänä *kuinka-* ja *miten-*lauseen voi katsoa nimenomaan kysyvän jonkin prosessin tai tilan intensiteettiä, määrää tai kokoa tai prosessin tekemisen laatua. Jos *kuinka-* tai *miten-*lause on kuitenkin havaintoluennan tyyppiä, siinä ei automaattisesti ole tällaista ominaisuutta. Näissäkin tapauksissa kehyslauseeseen verbinvalinta vaikuttaa siihen, millainen näkökulma komplementtiin luodaan. Lisäksi niin kehyslauseeseen kuin komplementtiin voi liittyä muita evaluoivia elementtejä, jotka vaikuttavat siihen, millainen funktio yhdyslauseella tekstiyhteydessään on.

3.3 Tekstityypeistä

Kuten johdannon alussa esitin, tekstityyppien vaihtelu on ylioppilasaineen tekstilajille ominaista. Tässä artikkelissa olen kiinnostunut tekstityypistä *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseen tekstikontekstina, joten tarkkailen sitä, millaisiin kohtiin *kuinka-* tai *miten-*yhdyslause sijoittuu ja mitä sen funktiolle eri tekstityypeissä tapahtuu.

Tekstityypillä viitataan useimmiten sellaisiin useissa eri tekstilajeissa esiintyviin kielellisten ja retoristen ilmiöiden valikoimiin tekstissä, joiden perusteella voidaan luokitella tekstijakson funktiota tai tapaa rakentua (ks. esim. Shore & Mäntynen 2006: 36). Tekstityyppijakoja ja jakoperusteita on useita (esim. Kinneavy 1971: 35–37; Werlich

1976: 39–41; Longacre 1983: 2–14; Biber 1989; kokoavasti Pilegaard & Frandsen 1996). Yleensä erotellaan erikseen kertova tekstityyppi, jota leimaavat erityisesti lauseiden väliset temporaaliset suhteet ja orientoituminen tekstin toimijoihin. Muiden tekstityyppien suhteen jaot hieman eroavat toisistaan, mutta luokittelujen perusteena on käytetty yleensä suhdetta aikaan ja toimijoihin.

Oman jaotteluni kannalta keskeistä on erotella omaksi luokakseen erittelevä tekstityyppi, jossa käsitellään asioiden, ilmiöiden ja mielipiteiden maailmaa (ks. Werlich 1976: 39–40; Longacre 1983: 3; Biber 1989). Fennistiikassa varsin käytetyssä Werlichin tekstityyppijaossa erittelevästä tekstityypistä erotetaan perusteleva tyyppi, jossa ilmiöitä asetetaan erittelevää tyyppiä aktiivisemmin vastakkain, ja kirjoittaja arvioi väitteitä ja osoittaa suhtautumisensa niihin (Werlich 1976: 39–40; myös Shore & Mäntynen 2006: 36–38; vrt. Kinneavy 1971: 36, *evaluation*). Tämän artikkelin tarpeisiin en kuitenkaan erottele näitä tekstityyppejä toisistaan, vaan ajattelen, että erittelevään tekstityyppiin voi liittyä enemmän tai vähemmän lukijaan suuntautunutta jännitettä – esimerkiksi suostuttelua tai vakuuttamista (ks. Longacre 1983: 4–6, *tension*).

Toinen pääluokka olisi sellainen tekstityyppi, jossa hahmotellaan jonkinlaista paikkaa tai tilaa ja mahdollisesti tapahtumia siellä. Seuraan tässä kohdin Werlichin (1976: 39–41) luokitusta, jossa erotetaan toisistaan kuvaileva ja kertova tekstityyppi. Keskeisin ero tekstityyppien välillä koskee suhdetta aikaan: kuvailevan tekstityypin asiointilat ovat aikaan sitomattomia ilmiöitä, kun taas kertovassa tekstityypissä käsitellään tapahtumia ajassa (Werlich mts. 39). Kuvailevalle tekstityypille on lisäksi tyyppillistä kertojan kuvaus, jossa ei ole toimijaa. Kertova tekstityyppi puolestaan kuvaa toisiaan seuraavia tapahtumia, ja tapahtumissa on agenttiivinen toimija (ks. myös Labov & Waletzky 1967).

Katson, että tekstityypit ovat kuten mikä tahansa kielen resurssi siinä, että ne kytkeytyvät aina tekstissä toteutuviin tekoihin. On ajateltu, että kun tekstityyppejä tarkastellaan kokonaisuudessaan, voidaan havaita, että ne muodostavat erilaisia funktio-naalisia vaiheita (esim. Virtanen 1992, 2010). Erityisesti kertovan ja kuvailevan tekstityypin on katsottu saavan hyvinkin erilaisia funktioita eri teksteissä (ks. Virtanen 2010: 57–61 lähteineen). Varsin selvää on lisäksi se, että yksi teksti koostuu harvoin yhdestä tekstityypistä ja että jokin tekstityyppi usein dominoi tekstiä (esim. Virtanen mas. 58; myös Pilegaard & Frandsen 1996: 8–9).

Olen tässä luvussa pyrkinyt erittelemään *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseiden moninaisia ominaisuuksia ja poimimaan esille niitä piirteitä, jotka erityisesti nousevat aineistossani merkityksellisiksi silloin, kun rakenteita tarkastellaan tekstiyhteydessään. Tähän tehtävään siirryn seuraavaksi.

4 *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseet evaluoinnin tehtävissä

Tässä luvussa käsittelen sellaisia *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseita, joiden merkityksessä evaluointi on etualalla. Yhdyslauseissa kuvataan tällöin ajattelua tai havainnointia, ja evaluointi kohdistuu joko tehtyyn havaintoon tai havainnoitsijoihin. Tällaiset evaluoivat *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseet toimivat aineistossani usein tekstiä jäsentävissä funktioissa – ne tekevät tekstiyhteydessään yleensä jonkinlaisen retorisen käänteen.

Olen jakanut evaluoivat yhdyslauseet kolmeen ryhmään. Ensimmäisessä ryhmässä ovat sellaiset *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseet, joiden pääasiallinen tehtävä on asettaa topiikki seuraavalle tekstijaksolle. Toisessa ryhmässä ovat sellaiset yhdyslauseet, jotka muodostavat kontrastin aiemmin sanotun ja tekijän oman näkemyksen välille. Kolmanneksi tarkastelen sellaisia yhdyslauseita, joiden funktiota kutsun paikalliseksi havainnollistukseksi. Kolmea ryhmää yhdistää se, että niissä on voittopuolisesti tapaa tai intensiteettiä kysyviä yhdyslauseita – havaintoluenta on sen sijaan harvinaisempaa. Tekstityypin kannalta katsottuna tässä luvussa kuvaamani yhdyslauseissa on kyse erittelevästä tai kuvailevasta tekstityypistä. Yhdyslauseet saattavat kuitenkin edeltää tai seurata kertovaa tekstijaksoa, jolloin ne merkitsevät siirtymää paitsi tekstityypin myös tekstissä hahmottuvan toiminnan välillä.

4.1 Topiikkia asettavat ja ohjaavat *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseet

Aineistossani topiikkia asettavien *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseiden komplementit kuvaavat yleensä tekijän havainnoksi tai ajatteluksi tulkittavaa toimintaa ja ovat useimmiten intensiteettiä kysyviä. Intensiteettiä ilmaisevissa *kuinka-* ja *miten-*lauseissa on aina mukana mitattava ilmaus, minkä takia niissä evaluoidaan puheenalaista asiaa. Evaluoinnissa kyse on yleensä puheenaiheena olevan asiointilan laadusta. Kun intensiteettiä ilmaiseva *kuinka-* tai *miten-*yhdyslause asettaa tekstijaksolle topiikin, topiikkina on nimenomaan komplementissa ilmaistu evaluointi, tekijän näkemys puheenalaisesta asiointilasta.

Olen tulkinut yhdyslauseen topiikkia asettavaksi silloin, kun *kuinka-* tai *miten-*yhdyslauseessa aloitettu topiikki jatkuu seuraavissa virkkeissä. Kappaleita ajatellen tällainen kuvio on helpoiten erotettavissa kappaleen alussa, mutta topiikkia asettavat *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseet voivat olla myös keskellä kappaletta tai kappaleen loppussa, jolloin ne asettavat puheenaiheen seuraavalle tekstijaksolle.

Seuraavat kaksi esimerkkiä havainnollistavat topiikin asettamista. Ensimmäisessä esimerkissä *kuinka-*yhdyslause on kappaleen alussa. Olen kursivoinut *kuinka-*yhdyslauseen:

(9)

1   *Kun tarkastelee eri aikojen keittokirjoja, huomaa kuinka paljon ne toisistaan*
 2   *eroavat, vaikka kulkevatkin saman nimikeen alla. A-an:n ”Suomen kuvallinen*
 3   *keittokirja” (1899) on kirjoitettu kuin kaveriksi sen käyttäjälle. Se lohduttaa*
 4   *ja yrittää auttaa parhaansa mukaan. Ennen pidetyissä korrektisti rönsyilevissä*
 5   *juhliissa myös ruoan piti vastata tasoa. Kaikkea piti olla ja sitä piti olla paljon.*
 6   *Eihän sopinut, että ruoka olisi loppunut kesken silinterihattuisten miesten*
 7   *nenän alla. Uskon, että palvelijat valmistaessaan näitä aterioita kaipasivatkin*
 8   *keittokirjoilta tukea ja apua myös siihen kuinka käyttäytyä ja hoitaa kotia kuin*
 9   *kunnon hienostorouva.*

10   Aikojen edetessä sotakoneet vyöryivät keskelle katujamme murskaton
 11   hienot pidot alleen ja tuoden mukanaan ruokasäännökset ja ruokapulan.
 12   Kaikki tämä piti tietysti ottaa huomioon myös keittokirjoissa kuten Marja

- 13 Helaakoski-Tuomisen vuonna 1941 kirjoittamassa kirjassaan ”Pula-ajan
14 keittokirja”. (KEITTOKIRJAT, K0108B, 2. kappale ja 3. kappaleen alku)

Esimerkin 9 kursivoitua yhdyslauseetta voi pitää paitsi topiikkia asettavana myös referoiduista oheisteksteistä tehtynä synteessinä. Kahdessa ensimmäisessä lauseessa on nollapersoonainen kokija, joka havaitsee ja tarkastelee. *kuinka*-lauseessa kysytään kirjojen eroavuuksien määrää, ja tämän jälkeen eroja käsitellään: Ensin seuraa ensimmäisen keittokirjan erittelyä. Rivillä 4 siirrytään kuvailevaan tekstityyppiin ja kuvataan toistuvaa, esimerkinomaista tilannetta imperfektissä. Seuraavan kappaleen alusta taas alkaa toisen keittokirjan esittely. Nyt eroavaisuudet on havainnollistettu kytkemällä keittokirjat aikaan: keittokirjojen esittely on imperfektissä, menneiden tapahtumien kertaamista kertovassa tekstityypissä.

Esimerkissä 10 yhdyslause on keskellä kappaletta:

(10)

- 1 Radiokanavan kysellessä kuuntelijoilta Suomen kauneinta sanaa, tulee sana
2 rakkaus hyvin useasti esille. Kuuntelijat myöntävät, että kirjainjonona sana ei
3 ole kaunein, mutta sen merkitys on sitäkin kauniimpaa. *Rakkaus merkitsee*
4 *ihmisille paljon, mutta ovatkohan he tulleet ajatelleksi kuinka monta*
5 *rakkaussidettä yksilöllä onkaan*. Psykologit ovat olleet kiinnostuneita
6 rakkaussilmistä ja heidän teoriansa mukaan ihmisillä on kolmenlaisia
7 kiintymyssuhteita: Erityisesti lapsuudessa merkittävä suhde ensisijaiseen
8 hoitajaan, suhde ystäviin ja viimeisimpänä muttei vähäisimpänä suhde
9 rakastettuun. Jokainen näistä kolmesta kiintymyssuhteesta on tärkeä ja ne
10 tuottavat yksilölle erilaisia hyvyyden tunteita. (RAKKAUS JA SEKSI, K2605E, 2.
kappale)

Esimerkki 10 alkaa radio-ohjelmassa käydyssä keskustelun kuvauksella. Kuvauksesta siirrytään erittelyyn *kuinka*-yhdyslauseessa. Yhdyslauseen alussa tehdään yhteenveto keskustelusta, johon luodaan *mutta*-sanalla kontrasti. Kehyslause on kysymysmuotoinen, ja sen subjektina on viittaus ihmisiin yleisesti. Komplementissa kysytään rakkaussuhteiden määrää, ja kappale jatkuu juuri sen asian tarkentamisella, erityyppisten kiintymyssuhteiden erittelyllä. Esimerkissä 10 kontrastin ilmaus *mutta* ohjaa tulkitsemaan *kuinka*-yhdyslauseen topiikkia asettavaksi – kontrastin jälkeen seuraa käänne uuteen asiaan.

Esimerkissä 10 näkyy intensiteettiä kysyville ja evaluoiville *kuinka*- tai *miten*-yhdyslauseille tyypillinen kaksisuuntainen funktio – yhdyslauseessa sekä tiivistetään edellä sanottu että asetetaan topiikki uudelle jaksolle.¹⁰ Topiikin asettamisen sijaan voidaankin puhua sen uudelleen suuntaamisesta (ks. Makkonen-Craig 2011: 691). Seuraava esimerkki havainnollistaa vielä tarkemmin tällaisia tapauksia:

---

10. Puhutun vuorovaikutuksen tutkimuksessa *että*-rakenteilla on havaittu tällaisia yhtäaikaista, eteen- ja taaksepäin viittavia funktioita (Koivisto ym. 2011; Laury 2012; vrt. Couper-Kuhlen & Thompson 2008).

(11)

1 Monista alun perin amerikkalaisista menestyssarjoista on tehty myös
 2 suomalainen versio, jotta me voisimme paremmin eläytyä ohjelmaan
 3 osallistujien elämymaailmaan. Vaikka nöyrytykset ovat väistämätön osa
 4 nykyajan sarjoja, mielestäni tärkeämpää on kuitenkin osallistujiin ja heidän
 5 tunteisiinsa samastuminen. Esimerkiksi voisi ottaa aluksi mainitun, Suomessa
 6 jo viidettä tuotantokautta esitettävän ”Selviytyjät”, josta mielestäni löytyy useita
 7 keinoja, joilla katsojaan pyritään vaikuttamaan tunteiden avulla. Kahden
 8 heimon välinen kilpailu tuo jännitystä, ja jokainen kannustaa mielestään
 9 parempaa heimoa. Kisan edetessä jostain joukosta edukseen erottuvasta
 10 henkilöstä tulee kannustuksen kohde. *Kilpailun monet yllättävämpääkin*
 11 *yllättävämmät käänneet pistävät miettimään, kuinka kekseliäitä sarjan*
 12 *kehittäjät ovatkaan*. Koska aina välikilpailun hävittyään heimolaiset äänestävät
 13 joukostaan yhden pois, juhla ja epätoivo sekä ystävyys ja kateus vaihtelevat
 14 joukkueissa useammin kuin päivä vaihtuu yöksi. Vaikka ohjelma kestääkkin,
 15 mainoskatkot mukaan lukien, vain tunnin, katsoja voi sinä aikana käydä läpi
 16 koko ihmisen tunnekirjon. Vaikuttavan tunnekokemuksen aikaansaaminen
 17 on mielestäni näiden televisio-ohjelmien menestyksen salaisuus. (NÖYRYYT-
 TÄMINEN TV:SSÄ, K2204E, 4. kappale)

Esimerkissä 11 kappaleen alussa on kuvattu esimerkinomaisesti yksi tapaus tekstissä puheenaiheeksi rajatuista televisiosarjoista (rivit 5–10). Kilpailun kuvauksesta siirrytään erittelevään tekstityyppiin *kuinka*-yhdyslauseessa. Kehyslauseen alussa on evaluoiva yhteenveto kilpailun luonteesta (*kilpailun monet yllättävääkin yllättävämmät käänneet*). *kuinka*-komplementissa puolestaan kuvataan kehyslauseessa ilmaistun miettimisen kohde, sarjan kehittäjien kekseliäisyys. Kappaleessa palataan taas kuvailevaan jaksoon, jossa havainnollistetaan kekseliäisyyttä ja sen vaikutuksia. Evaluoiva *kuinka*-yhdyslause luo esimerkissä tekstiä jäsentävän pysähdyksen kahden kuvailevan jakson välillä tekemällä yhteenvedon ja suuntaamalla topiikin uudelleen.

4.2 Kontrastia ilmaisevat ja evaluoivat *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseet

Edellisissä esimerkeissä evaluointi on eksplikoitu ainakin komplementissa; seuraavaksi käsittelen yhdyslauseita, joissa evaluointi on pääsääntöisesti kehyslauseessa. *kuinka*- ja *miten*-kysymyksillä on sanakirjamerkityksissä kuvattu hämmästelyn funktio. Tämä tulee aineistossani erityisesti esille silloin, kun kehyslauseessa ilmaistaan ymmärtämisen vaikeutta tai ihmettelyä. Yhdyslause evaluoi tällöin komplementin kuvaaman prosessin jollakin tavalla ongelmalliseksi ja pohdintaa vaativaksi (ks. Mäntynen 2005: 276–277). Edellisen luvun esimerkkien tavoin kyse on siten topiikin suuntaamisesta, mutta nyt tekijä eksplikoi ristiriidan aiemmin sanotun ja oman ajattelunsa välillä.

Aineistossani tällaisissa tapauksissa yhdyslauseet muodostavat varsin yhtenäisen joukon: verbit ilmaisevat jonkinlaista ihmettelemistä tai käsittämisen vaikeutta ja komplementti kuvaa sen asiointilan, jota ei ymmärretä. Kehyslauseen subjektin viit-

taus on sellainen, että tekijä voidaan lukea sen joukkoon ja siten komplementissa esitetyn asiaintilan lähteeksi. Kyse on kirjoittajaviitteisestä subjektista tai yleistävästä viittauksesta ihmisjoukkoon, tai sitten lauseessa ei ole persoonaista subjektiargumenttia lainkaan. Komplementissa kuvataan futuurista tai muuten toteutumattomaksi kuvattua toimintaa, ja se on enemmän tai vähemmän tapaa kysyvä. Joko komplementissa tai kehyslauseessa on lisäksi jonkinlainen kontrastia ilmaiseva sana (esim. *kuitenkin, mutta, kyllä*). Retorisesti näille kuvioille on usein yhteistä se, että niissä ensin referoidaan jotakin kirjoitelman tehtävänantoon liittyvää ilmiötä tai koetilanteen pohjatekstiä, joka yhdyslauseessa osoitetaan ongelmalliseksi. Tekstiyhteys taas on miltei aina erittelevä. Seuraavassa on tyyppillinen esimerkki:

(12)

1 Mutta vaikka ihmiset ovat kiinnostuneita ruuasta, ei se kuitenkaan tarkoita,
2 että ihmiset olisivat kiinnostuneita ruuanlaitosta. *Ihmiset haluavat toki syödä*
3 *gurmee-aterioita, mutta ihmettelempä vain miten ne valmistuvat nykypäivän*
4 *peukalottomilta nuorilta, jotka eivät osaa keittää edes kananmunia.* Sitäpaitsi
5 kun kaikki tuntuvat nykyään valittavan, että aina on kamala kiire, niin kukapa
6 siinä kiireessä ehtisi sitten enää tekemään ruokaa. (KEITTOKIRJAT, KO104B, 5. kappale)

Esimerkissä kappale alkaa yhdyslauseella, jossa tekijä ensin toistaa aineistosta poimitun väitteen – ihmiset ovat kiinnostuneita ruoasta. Tämän väitteen kanssa kontrastiin asettuu kirjoittajan oma väite: ihmiset ovat kiinnostuneita ruoasta mutteivät ruoanlaitosta. *miten*-yhdyslauseessa havainnollistetaan ja toistetaan edellisen virkkeen myönnyttävä kuvio. Ensimmäinen on alkuperäisestä väitteestä johdettu väite (*ihmiset haluavat toki syödä gurmee-aterioita*). Sen jälkeen seuraavan *mutta*-lauseen predikaattiverbi *ihmettelempä* kehystää tapaa kysyvän *miten*-lauseen, jossa kyseenalaistetaan yhden mahdollisesti ruokaa tekevän ryhmän (*nuoret*) taidot. Esimerkin viimeinen virke jatkaa komplementissa esitettyä topiikkia.

Edellä kuvattu suhteellisen kiteytynyt ihmettelyn kuvio kommentoi tekstissä aiemmin esitettyä (toisten ihmisten) ajattelua tai toimintaa, ja siinä kontrasti omaan ajatteluun on eksplisiittisesti merkitty. Koska kuvio on myönnyttävä, se ei suoraan kiellä aiemmin esitetyn asiaintilan paikkansapitävyyttä mutta esittää silti tekijän väitteen vahvempana (mm. Martin & White 2005: 122–127; ks. myös Mann & Thompson 1988; Couper-Kuhlen & Thompson 2000; Kauppinen 2006).¹¹ Aineistossani on kuitenkin myös sellaisia *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseita, joissa kehyslause ilmaisee ajattelun tai ymmärtämisen vaikeutta, mutta joissa kontrasti aiempaan tai tulevaan tekstijaksoon on lievempi ja myönnytys implisiittisempi. Näissä tapauksissa *kuinka*- tai *miten*-komplementin tavan kysymysten luonne ei myöskään ole edellisen esimerkin lailla ilmeinen vaan komplementissa ennemminkin ilmipannaan ongelmalliseksi kehystetty ajatus, jota myös käsitellään lukijan tuntemana. Seuraava esimerkki on demokratian viennin ongelmia käsittelevästä kirjoitelmasta:

11. Myönnyttävistä rakenteista ylioppilasaineissa ks. tarkemmin Juvonen (2010: 51–55).

(13)

- 1 *On vaikea ajatella kuinka kokonainen kansakunta käännytettäisiin*
- 2 *demokratiaan periaatteella, että vaihdetaampa puoluekantaa.* Demokratia tulisi
- 3 myydä asiakkaalle kiinnostavana uutena mahdollisuutena. Diplomaattisilla
- 4 keinoilla voitaisiin saavuttaa parempia tuloksia kuin nykyisellä tykkivene
- 5 diplomatialla. Maailmassa on paikkoja joihin demokratia ei yksinkertaisesti
- 6 sovi, esimerkiksi jotkin alkukantaiset heimot, joissa voi olla suuriakin
- 7 populaatioita, joissa eletään tarkan hierarkkisen kaavan mukaan siellä
- 8 demokratia on tuntematon käsite. Demokratiallakin on puutteensa vaikka
- 9 vahva ja voimakas onkin. (DEMOKRATIA, K2303E, 5. kappale)

Esimerkin 13 *kuinka*-yhdyslauseen kehyslauseessa ei ole ilmiäntua subjektia, vaan ajattelija voi olla kuka tahansa. Komplementissa kuvataan tehtävänannosta johdettu konditionaalimuotoinen, hypoteettinen prosessi, jonka kehyslause siis kehystää ongelmalliseksi. Komplementin väite oletetaan tekstissä lukijalle riittävän tutuksi, jotta se voidaan asettaa arvioinnin alaiseksi. Kappale jatkuu niin ikään hypoteettisella kuvauksella siitä, miten puheenalaista asiaa tulisi edistää, kun komplementissa kuvattu toiminta on kerran asetettu kyseenalaiseksi. Kyse on retorisesti helposti havaittavasta kuvioista: *kuinka*-yhdyslauseessa kyseenalaistettu asiointi on tausta, jota vastaan muu kappale asettuu kontrastiin, ja lukijaa ohjataan seuraamaan tekijän päättelyä.

4.3 Evaluoiva *kuinka*- ja *miten*-yhdyslause ja paikallinen havainnollistus

Edellä olen kuvannut sellaisia arvioivia *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseita, jotka osallistuvat tekstin jäsentämiseen ja ohjaavat lukijaa. Tällaiset yhdylauseet ovat tekstityypiltään eritteleviä, ja esitettyjen väitteiden lähteiksi on usein mahdollista hahmottaa tekijä. Seuraavaksi tarkastelen sellaisia arvioivia *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseita, jotka ovat tyyppiltään ennemminkin kuvailevia. Niissä ilmaistaan ja arvioidaan edelleen ajattelua tai havaintoa, mutta niiden kehyslauseessa viitataan yleensä sellaiseen ihmisjoukkoon, johon tekijä ei eksplisiittisesti lue itseään mukaan. Tämän joukon havainnointi tai ajattelu arvioidaan jollakin tavalla ongelmalliseksi tai pohdintaa herättäväksi. Kutsun näitä yhdylauseita paikallisiksi havainnollistuksiksi. Paikallinen havainnollistus ei välttämättä muodosta tekstissä retorista käännettä, vaan se voi olla löyhemmin kytköksissä tekstiyhteyteensä.

Aloitin aineistossani tyyppillisestä esimerkistä, jossa paikallinen havainnollistus kuvaa tekstissä puheenaiheena olevan ryhmän ajattelua tai havainnointia:

(14)

- 1 Kaikille oman ulkonäön kohtaaminen ja hyväksyminen ei ole kivuton asia.
- 2 Etenkin nuoret ovat taipuvaisia näkemään itsensä lihavana ja rumina
- 3 olentoina, joita kukaan ei halua. Media on iskostanut heidän mieliinsä täysin
- 4 vääristyneen kauneuskäsityksen, jonka mukaan kaikkien tulisi olla hoikkia,
- 5 isorintaisia, tiukkapeppuisia täydellisyyksiä. Etua voisi olla myös hyvästä
- 6 ihosta, suurista silmistä ja pitkistä ripsistä. *Usein vanhemmat eivät ymmärrä,*

- 7 *miten kovia vaatimuksia monet tytöt asettavat itselleen, ja miten paljon*
8 *rohkaisua, ja positiivista palautetta he tarvitsevat omasta ulkonäöstään, jotta*
9 *heidän minäkuvansa rakentuisi oikein.* (KAUNEUDEN MARKKINAT, K2407E, 3.
kappale)

Esimerkissä eritellään ensin nuorten vaikeutta hyväksyä oma ulkonäkö ja kuvataan evaluoiden heidän käsityksiään itsestään ja median antamista malleista. Kappaleessa viimeisenä on *miten*-yhdyslause, jonka kehyslauseessa siirrytään kuvaamaan tietyn ihmisjoukon (*vanhemmat*) ymmärtämättömyyttä. Intensiteettiä kysyvät komplementtilauseet kehystetään ymmärtämättömyyden kohteeksi. *miten*-yhdyslauseessa elaboroidaan kappaleen alun väitettä ensinnäkin havainnollistamalla oman ulkonäön hyväksymisen ongelmia ja toiseksi kuvaamalla asiaa ymmärtämättömien joukko.

Paikallinen havainnollistus kuvaa siis jonkin ajattelu- tai havaintoprosessin jonkun tekstissä esitellyn toimijan mielessä ja esittää sen evaluoivassa kehyksessä. Paikallisia havainnollistuksia on tyypillisesti sellaisissa kirjoitelmissa, joiden tehtävänanto kutsuu aistihavainnon kuvausta. Erityisesti tällainen on aineistossani tehtävä, jossa kysytään syytä nöyryyttävien tv-ohjelmien suosioon. Siitä kirjoitetuissa kirjoitelmissa paikallisen havainnollistuksen *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseet ovat varsin kiteytyneitä. Kehyslauseessa on yleensä katsomis- tai seuraamisverbi, ja mahdollisesti verbiketjuun voi kuulua myös evaluoiva haluamisen verbi (esim. *halutaan nähdä*) tai verbiä luonnehtiva adverbiaali (esim. *katsoa kiinnostuneena*). Kehyslause on joko passiivimuotoinen, tai sen subjektina on yleistävä viittaus ihmisiin tai katsojiin. Komplementti on yleensä tulkittavissa tapaa kysyväksi. Seuraavassa on tyypillinen esimerkki:

(15)

- 1 Televisiossa on yhä enemmän ja enemmän ohjelmia, joissa ihmisiä
2 nöyryytetään rahan avulla. Heikoinlenkki ja Pelkokerroin ovat hyviä
3 esimerkkejä tällaisista ohjelmista. Heikossalenkissä pelaajia haukutaan ja
4 Pelkokertoimessa pelaajat tekevät nöyryyttäviä asioita, raha voiton toivossa.
5 *Ihmiset haluavat nähdä miten ohjelmassa oleva henkilö reagoi haukkumiseen*
6 *ja kuinka pitkälle hän on valmis menemään voittaakseen.* Vaikka tiedetään,
7 että se on vain televisio ohjelma, niin silti katsojien tunteet nousevat pintaan.
(NÖYRYTTÄMINEN TV:SSÄ, K2207B, 1. kappale)

Esimerkki 15 on kirjoitelman aloituskappale. Siinä esitellään ensin käsiteltävä aihe (nöyryyttävät tv-ohjelmat), ja seuraavissa virkkeissä käsiteltävistä ohjelmista annetaan kaksi esimerkkiä. *miten*- ja *kuinka*-yhdyslauseeseen kehyslauseessa näkökulma vaihtuu tv:n katsojiin ja subjekti on geneerinen viittaus ihmisiin. Tapaa ja syytä kysyvillä komplementeilla nostetaan edellä mainituista tv-ohjelmista esiin ne ilmiöt, joihin kehyslauseessa ilmaistu katsomisen halu kohdistuu. Viimeinen virke on mahdollista tulkita yhdyslauseen aloittaman topiikin elaboroinniksi.

Edellä esitetyissä esimerkeissä (14–15) *miten*- ja *kuinka*-yhdyslauseet evaluoivat ja elaboroivat edellä esitettyä väitettä lyhyellä kuvauksella, vaikka sidos edelliseen tekstijaksoon on varsin löyhästi merkitty. Paikallinenkin havainnollistus voi kuitenkin olla

osa kompleksisempaa retorista kuviota, mutta tällöin tekstiyhteydessä osoitetaan monin keinoin väitteiden väliset suhteet. Seuraava esimerkki on kirjoitettu tv-ohjelmien nöyryyttävyydestä. Kuten esimerkissä 15 tässäkin kehyslauseen predikaatissa on seuraamista ilmaiseva infinitiivi ja evaluoiva elementti (*tuntea suurta tyydytystä*). Kehyslauseen subjekti on indefiniittinen viittaus joihinkin katsojiin. Kappaleen retorinen kuvio on kuitenkin toisenlainen:

(16)

- 1 Minulle nöyryyttävien televisio-ohjelmien suosion salaisuus jää arvoitukseksi.
- 2 *Jos jotkut tuntevat suurta tyydytystä seuratessaan, miten muita nolataan, niin*
- 3 *suotakoon se oli heille.* Toivottavasti maailmasta löytyy silti vielä muitakin
- 4 ilon aiheita. Tätä menoa ihmiskunta menettää kosketuksen todelliseen
- 5 huumoriin, mikä olisi surullista. Jokainen tarvitsee joskus ripauksen oikeaa
- 6 iloa elämäänsä. (NÖYRYTTÄMINEN TV:SSÄ, K2107E, viimeinen kappale)

Esimerkki 16 on kirjoitelman viimeinen kappale, ja siinä *miten*-lause on *jos–niin*-rakenteen sisällä. *miten*-yhdyslauseessa kuvattu joidenkin ihmisten halu katsella tv-ohjelmia on aiemmassa tekstissä käsitelty, tuttu väite, ja se asettuu mahdollisuudeksi, jonka mahdollisen paikkansapitävyyden tekijä *niin*-lauseessa ilmaisee sallivansa. Seuraavassa virkkeessä esitetään kuitenkin väite, jota tekijä asettuu vahvemmin kannattamaan: *toivottavasti maailmasta löytyy silti vielä muitakin ilon aiheita*. Väitteiden välillä on siis edellisessä luvussa kuvattujen kontrastia ilmaisevien tapausten kaltainen myönnyttävä suhde, joka merkitään konnektiivilla *silti*.

5 *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseet referoinnin tehtävissä

Edellisessä luvussa kuvasin *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseita, joissa referoidaan havain-toja tai mentaalista tapahtumaa, tilaa tai toimintaa. Kuvatuissa tapauksissa evaluointi on kuitenkin etualaista ja yhdyslauseet osallistuvat yleensä jollakin tavoin tekstin organisoimiseen: ne suuntaavat tekstin puheenaihetta ja ohjaavat lukijaa seuraamaan kirjoittajan argumentointia. Tarkastelen tässä luvussa *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseita, joissa etualalla on referointi. Etualaisuudella tarkoitan sitä, että referoitava teksti eksplikoidaan jollakin tavalla edeltävässä tekstijaksossa tai viimeistään kehyslauseessa. Kun kyse on koetilanteesta annetusta oheistekstistä, kokelaan tulisi hyödyntää sitä kirjoitelmassaan tehtävänannossa määritellyllä tavalla. Jos kyse on tehtävänannosta, jossa ei ole annettu oheistekstiä, kokelas on koetilanteesta oman muistinsa varassa. Tällaisissa tapauksissa kirjoittaja voi tietenkin vapaasti valita, millaisia ajatuksia tekstiinsä tuo ja muunnella ne haluamaansa muotoon.

Referoivissa *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseissa kehyslauseiden verbityyppien kirjo on laajempi kuin edellä käsitellyissä evaluoivissa yhdyslauseissa. Nyt mukana on myös verbaalisen toiminnan verbejä. Evaluoivuus on kuitenkin läsnä myös referoivissa tapauksissa, kuten tuonnempana osoitan. Käsitelen aluksi havaintoluennan *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseita ja sen jälkeen tapaa kysyviä *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseita.

5.1 Referointi ja *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseiden havaintoluenta

Aineistossani yleisin *kuinka-* tai *miten-*yhdyslause, jota käytetään oheistekstin referoimiseen, on sellainen, jossa kehyslauseen subjektina on viittaus tekstin kirjoittajaan tai tekstin nimeen ja predikaattiverbi on indikatiivi- ja presensmuotoinen puheaktiverbi, suurimmassa osassa *kertoa* (esim. *Oliver kertoo*). Näissä tapauksissa *kuinka-* ja *miten-*lauseessa kyse on havaintoluennasta – tavan kysymisen merkitys on taka-alalla. *kertoa-*verbi on referointiverbinä sikäli neutraali, että se ei ota kantaa siihen, miten asia on referoitavassa tekstissä esitetty. Tällaisia johtolauseen verbejä Routarinne (2005: 84–87) on kutsunut ”kalpeiksi yleisverbeiksi”, ja niiden on havaittu olevan lukiolaisten kirjoitelmissa yleisiä silloin, kun referoidaan oheistekstiä (Mikkonen 2010: 102). *kertoa-*verbin on lisäksi katsottu olevan viestin luonnetta painottava: kertomisilanteessa raportoidaan ennemminkin tapahtumasarjoja kuin yksittäistä asiointilaa (Pajunen 2001: 345). *kertoa-*verbillinen *miten-* tai *kuinka-*yhdyslause implikoi siis, että referaatissa on näkyvillä vain osa kokonaisuudesta.¹² Näissä yhdyslauseissa tekstiyhteydessä on joko erittelevää tai kuvailevaa tekstityyppiä. Seuraava esimerkki havainnollistaa tällaisia tapauksia:

(17)

- 1 Jamie Oliver on tunnettu kokki sekä hänen kirjoistaan, mutta myös hänen
- 2 tv-ohjelmastaan nimeltä Alaston kokki. Jamie Oliver kirjoitti vuonna 2000
- 3 kirjan nimeltä Alastoman kokin paluu. Hän kertoo, *kuinka ihmisten kiinnostus*
- 4 *ruokaan on kasvanut*. Monet nauttivat ruoanlaitosta. Yhä nuoremmat
- 5 opettelevat laittamaan ruokaa. Nuoret suosivat ruoanlaitossa paljon kasviksia
- 6 ja miettivät eri tapoja valmistaa niistä herkullinen ateria. On myös ihmisiä
- 7 jotka syövät hyvinkin epäterveellisesti. Heillä on yleensä ostoskärryt täynnä
- 8 roskaruokaa mm. kokista, shipsejä ja makeisia. (KEITTOKIRJAT, KO120B, 6. kappale)

Esimerkissä 17 referoitava teos ja teoksen tekijä esitellään ennen *kuinka-*yhdyslauseetta. Tämän jälkeen seuraa *kuinka-*yhdyslause, jonka komplementissa on oheistekstistä referoitu väite. Esimerkin *kuinka-*yhdyslauseetta seuraa kuvausjakso, joka tarkentaa väitettä *ihmisten kiinnostus ruokaan on kasvanut*. *kuinka* voidaan tulkitä referoinnin alun merkiksi – yhdyslauseen jälkeiset väitteet voidaan ajatella Oliverin tekstistä referoiduiksi, vaikkei kehyslauseetta ja *kuinka-*sanaa toisteta, koska tekstiyhteydessä ei ole merkkiä siitäkään, että näkökulma vaihtuisi (ks. Leech & Short 2007: 262; Kalliokoski 2005a: 232). Tämänkaltaisesta oheistekstin referoinnista on tehty havaintoja myös äidinkielen ylioppilaskokeen tekstitaidon vastauksissa (Berg 2011: 331–334).

Kuten edellä esitin, on katsottu, että kehyslauseen verbin- ja subjektinvalinta vaikuttavat siihen, millainen näkökulma referoituun välittyy ja *kuinka* paljon tekijän

---

12. *kertoa-*yhdyslauseilla on toki muitakin merkityksiä. Silloin kun ne saavat adverbialitäydennyksen (esim. *Tämä kertoo siitä, kuinka älykkäitä kissat ovat*), käyttö on tulkittavissa analyysoivaksi tai johtopäätöstä osoittavaksi. Aineistossani on yksi tällainen tapaus.

osoitetaan näkökulmaa hallitsevan. *kertoa*-rakenteissa, joiden subjektina on viittaus oheistekstiin tai sen kirjoittajaan, tulkinta on, että referaatti on jotakuinkin uskollinen alkuperäiselle esitykselle. Niin ikään neutraalisti komplementin kehystä aineistossani aineistotehtävissä *kertoa*-rakenteiden jälkeen yleisin referoivan kehyslauseen tyyppi: nollapersoonainen lause, jossa on havaitsemisen tai tulkinnan verbi, kuten *huomata* tai *havaita*. Näissä tapauksissa referoitavaan tekstiin viitataan paikallissijaisessa adverbialitädennyksessä, kuten seuraavassa esimerkissä:

(18)

- 1 Moni suomalainen suosii suomalaista. Kesäisin kurkut ja tomaatit kieltämättä
- 2 maistuvat tuoreilta ja maukkailta. Kasviksissa on usein tarjolla suomalainen
- 3 ja ulkomainen vaihtoehto mutta on olemassa paljon raaka-aineita, joissa on
- 4 vaihtoehtoita valittava ulkomainen aines. *Marja Helaakoski-Tuomisen*
- 5 *kirjoittamassa, Pula-ajan keittokirjassa (1941) voi alkulause kirjoituksesta*
- 6 *huomata, kuinka heti Suomen itsenäistymisen jälkeen suomalaisia*
- 7 *raaka-aineita on alettu suosimaan. Ei välttämättä laadun vaan ainoastaan*
- 8 *jopa kotimaisuuden takia. (KEITTOKIRJAT, KO107B, 5. kappale)*

Esimerkissä 18 kehyslauseen predikaattiverbi *voi huomata* implikoi, että luetusta on kenen tahansa mahdollista tehdä se havainto, joka *kuinka*-lauseessa kuvataan. *kuinka*-komplementissa on loppupisteeltään rajaamaton prosessi (*on alettu suosimaan*). Näin komplementissa ei ilmaista yhtä kokonaisuutta tai faktaa oheistekstistä vaan havainto, jonka kirjoittaja on lukuprosessinsa päätteeksi tehnyt.

Esimerkkien 17 ja 18 kaltaiset referoivat *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseet ovat aineistoni valtavirtaa etenkin keittokirjoista kirjoitetuissa kirjoitelmissa. Tehtävänannossa pyydetään pohtimaan, miten keittokirjat heijastavat aikaansa. Eksplisiittistä suhtautumista oheistekstiin ei siis pyydetä. *kertoa*-, *huomata* ja *havaita*-verbillisissä yhdyslauseissa referoidaan käsillä olevaa oheistekstiä ottamatta siihen kantaa tai osoittamatta referoidun merkitystä kirjoitelman kokonaisuudessa. Tekstissä ei oteta kantaa siihenkään, kuinka varmoiksi väitteet koetaan. Kyse on siis hyvin paljaasta havaintoluennasta: evaluoimattomassa *kertoa*-, *huomata*- ja *havaita*-verbillisessä kehyksessä komplementti vain näyttää, mitä oheistekstissä on. Tällaiset yhdyslauseet ovat johdannossa esitellyn Martinin ja Whiten (2005: 112–113) ajatuksen mukaan dialogisia retrospektiivisesti katsottuna – tekstiin tuodaan niiden avulla toinen ääni, joka on jäljitettävissä tekstin ulkopuolelle. Edelleen Martinin ja Whiten (mp.) jaon mukaan tällaiset referoinnit voidaan tulkita tekijän tai kertojan äänestä irralliseksi ja ajatella lähteen tunnustamisena – niiden vuorovaikutusfunktio on sumea ja tekstikontekstin muista vihjeistä riippuvainen, koska itse kehyslause ei paljasta lukijalle, miksi toinen ääni on tekstiin tuotu.

Havaintoluennan *kuinka*- tai *miten*-yhdyslause voi kuitenkin olla referoiva ja silti osoittaa tekijän asennoitumisen ja yhdyslauseen retorisen funktion tekstiyhteydessä. Tällöin kehyslauseen predikaatti on kertojan asennoitumisen sävyttämä ja osoittaa, miten komplementti tulisi tulkita. Kertojan ääni silloin ikään kuin peittää referoinnin lähteen äänen (ks. Martin & White 2005: 126–127). Seuraavassa esimerkissä on

kyse kaunokirjallisuuden referoinnista. Esimerkin ensimmäisen kappaleen *miten*-yhdyslauseessa *kuvata*-verbi kehystää komplementin tulkinnaksi. Toisessa kappaleessa taas kehyslauseen ilmaus *on hyvin kiteyttänyt novelliksi* osoittaa komplementin olevan tulkinta koko luetusta tekstikokonaisuudesta:

(19)

- 1 Ravintolassa päähenkilö saa suunsa auki ja juttelee tutuille. Hänen
2 läsnäolollaan on sittenkin merkitystä, mikä yllättää hänet. Novellin lopussa
3 kuvataan tilanne, jossa päähenkilö seuraavana aamuna herää. Hänen
4 mieleensä tulevat puut, jotka juurillaan kurottautuvat lämpimään maahan ja
5 joiden lehtien aiheet odottavat tulevaa kevättä. *Tämä tilanne kuvaa sitä, miten*
6 *päähenkilö on vihdoin saanut toivoa elämäänsä.* Hän on ymmärtänyt, että
7 hänellä on mahdollisuuksia tulevaisuudessa kaikesta huolimatta. Tilanne
8 alkaa näyttää paremmalta, kun hän saa taas otteen elämäänsä.
9 *Raija Siekkinen on hyvin kiteyttänyt novelliksi sen, miten joskus on vaikea*
10 *jatkaa elämää, opetella elämään ilman toista ihmistä.* On asioita, joista on
11 vaikea päästää irti. Jokaisella on siihen oma erityinen tapansa. On kuitenkin
12 aina muistettava, että toipuminen riippuu itsestä. Kukaan muu ei voi tehdä
13 sitä toisen puolesta. On siis hypättävä mukaan elämän virtaan eikä katseltava
14 sitä vierestä. (LEIPÄ, Ko411E, toiseksi viimeinen ja viimeinen kappale)

Esimerkin 19 ensimmäisessä kappaleessa juonen kerronta on kertovina katkelmina erittelevän tulkinnan lomassa. Rivien 5–6 *miten*-yhdyslauseessa viitataan anaforisella ilmauksella *tämä tilanne* edellä kuvattuun ja *miten*-lause ilmaisee tehdyn tulkinnan. Seuraavat virkkeet jatkavat kertovaa tekstityyppiä, mutta nyt kyse ei enää ole novellin referoinnista vaan siitä tehdystä analyysistä. Kertovaa tekstityyppiä käytetään siten analyysin tarpeisiin, ja *miten*-yhdyslauseella on merkitty siirtymä novellin selostuksen ja analyysin välillä. Esimerkin toinen kappale on koko tekstin lopetuskappale, ja siinä kokoava tulkinta merkitään *miten*-yhdyslauseella. Kehyslauseessa on eksplikoitu referoitu teos ja referoitua teosta myös evaluoidaan. Kappaleen loppu asettuu *miten*-lauseessa esitetyn väitteen elaboroinniksi.

5.2 Referointi ja *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseiden tapaa kysyvä käyttö

Edellä kuvatuissa *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseissa komplementin kuvaama referoitu asiointi on yleensä moduloimaton preesenslause, jonka predikaatti kuvaa tilaa tai toimintaa ennemminkin kuin tapahtumaa. Seuraavissa esimerkeissä on edelleen kyse kirjoitelmassa eksplikoitujen toisten tekstien referoinnista, mutta komplementissa kuvataan nyt tapahtumaa tai vaiheittaista prosessia, mikä tuo etualalle komplementin tapaa ilmaisevat merkitysolottuvuudet. Oheistekstiä referoivat ja tapaa ilmaisevat *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseet esiintyvät aineistossani kahdenlaisissa tekstiyhteyksissä. Ensimmäinen on sellainen, jossa referoidusta tekstistä nostetaan esille jokin puheenaiheen kannalta relevantti prosessi. Toinen aineistossani yleinen tekstiyhteys on sellainen, jossa osoitetaan luetusta tai muistetusta tekstistä tehty tulkinta.

Kun *kuinka-* tai *miten-*yhdyslauseessa nostetaan esiin jokin tietty prosessi, kehyslauseen predikaatti on yleensä passiivissa, se ilmaisee ohjeiden antamista ja referoitavaan lähdetekstiin viitataan paikallissijaisella adverbiaalimääritteellä (*Keittokirjoissa neuvotaan*). Esimerkissä 20 *kuinka-*yhdyslauseella selostetaan oheistekstin kuvassa näkyvää tilannetta:

(20)

1 Talvisodan jälkeen 1940 ilmestynyt Pula-ajan keittokirja on alkusanojensa
 2 perusteella ennemminkin koko kansan opas taloudelliseen
 3 ruuanvalmistukseen kuin tietylle väestöosalle suunnattu keittokirja. Sodan
 4 myötä tuonti lakkasi lähes kokonaan ja kotimaisetkin elintarvikkeet olivat
 5 sananmukaisesti kortilla. Kun hinnat olivat tuotteiden huonon saatavuuden
 6 vuoksi korkeat, tuli Pula-ajan keittokirja avuksi neuvoen raaka-aineiden
 7 säästäväistä käyttöä sekä nykyaikaisia, ehkä jopa energiaa säästäviä,
 8 valmistustapoja. Pula-ajan keittokirjassa on otettu huomioon myös ruuan
 9 monipuolisuus, ravitsevuus ja terveellisyys, mikä kertoo siitä, että tietoisuus
 10 ja huoli kansanterveydestä olivat olemassa jo 1940-luvulla. Alkulauseen
 11 vierellä oleva valokuva on jo paljon käytännöllisempi kuin Suomen kuvallisen
 12 keittokirjan kuvitus 1800-luvulla. *Kuvassa näytetään, kuinka ruuan saa*
 13 *pidettyä lämpimänä nostamalla pata tai kattila heinillä vuorattuun laatikkoon.*
 (KEITTOKIRJAT, K0103E, 5. kappale)

Esimerkissä 20 erittelevä, kuvaileva ja kertova tekstityyppi vuorottelevat. Oheistekstiä referoidaan menneessä aikamuodossa riveillä 3–8, ja sen jälkeen siirrytään referoidun erittelyyn riveillä 8–12. Kappaleen lopussa esitellään kirjassa oleva valokuva, ja itse valokuva kuvataan *kuinka-*yhdyslauseessa. Kuva on havainnollistus, jolla luodaan kontrasti aiemmin kirjoitelmassa esiteltyyn toiseen tekstiin.

Edellisen esimerkin (20) *kuinka-*yhdyslause havainnollistaa tekijän päätelmää siitä, miten käsittely tekstilaji on kehittynyt. Seuraavassa esimerkissä referoitu neuvo asetetaan taustaksi omalle näkemykselle. Esimerkissä 21 *kuinka-*yhdyslause on osa listaa, jossa kuvataan erityyppisiä valistuksen muotoja. Kehyslauseen verbi on *kertoa*:

(21)

1 [Kappaleen alusta poistettu seitsemän virkettä] Yhteiskunnan suhtautuminen
 2 seksiin on myös muuttunut. Nykyisin seksi ei ole enää asia, josta ei voi puhua.
 3 Seksi on tullut osaksi arkipäivää. Katujen varsilla saattaa nähdä
 4 mainostettavan kondomeja. Nuorten lehdissä annetaan tietoa erilaisista
 5 ehkäisymenetelmistä. *Kouluissa valistetaan sukupuolitaudeista ja kerrotaan*
 6 *kuinka ne voidaan välttää.* On hyvä, että seksistä puhutaan avoimesti.
 7 Toivottavasti on näin, että mitä enemmän seksistä puhutaan, sitä paremmin
 8 voidaan välttyä sukupuolitaudeilta. (RAKKAUS JA SEKSI, K2609B, 3. kappale)

Esimerkissä 21 on kolme virkettä (rivit 3–6), joissa viitataan erilaisiin ehkäisyvalistuksen tapoihin. Nämä virkkeet havainnollistavat rivien 1–3 virkkeissä aloitet-

tua topiikkia. *kuinka*-yhdyslause on referoivista virkkeistä viimeisessä. Siinä paikallissijaisessa ilmauksessa *kouluissa* kerrotaan referoinnin lähde. Itse *kuinka*-komplementti on hyvin lyhyt – komplementissa nostetaan esille välttämisen prosessi. Esimerkissä 21 referoitu – koko kolmen virkkeen kuvaus – asettuu taustaksi tekijän omalle mieliteelle, joka ilmaistaan *että*-yhdyslauseissa kappaleen lopuksi.

Edellä kuvatuissa esimerkeissä (20–21) *kuinka*-yhdyslauseissa on kyse joko konkreettisen oheistekstin tai sitten kirjoittajan itse tuottaman tekstin sisältämien prosessien tai vaiheiden kuvauksista, joista tapaa kysyvällä yhdylauseella nostetaan esiin jokin osa. Kyse on edellisessä luvussa esiteltyjen *kertoa*- ja *huomata*-esimerkkien kaltaisesta neutraalista referoinnista, mutta yhdylauseiden retorinen funktio käy nyt tekstiyhteydestä ilmi. Toinen referoivien ja tapaa kysyvien *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseiden esiintymisympäristö on sellainen, jossa oheistekstistä tehdään tulkinta. Tulkinta voi koskea tekstin päämäärää tai olla tekstin yksityiskohdan tulkitsemista. Seuraavassa esimerkissä esitellään referoitavan tekstin päämäärä:

(22)

- 1 Keittokirjojen yleinen tehtävä onkin kautta aikojen ollut valistaa ihmisiä
- 2 vallitsevista ravinnetiloista. Sota-aikana esimerkiksi Marja Helaakoski-
- 3 Tuominen julkaisi kirjan ”Pula-ajan keittokirja” (1941). *Keittokirjan*
- 4 *tarkoituksena oli tiedoittaa ihmisille kuinka he voisivat valmistaa vain*
- 5 *muutamasta saatavilla olevasta raaka-aineesta terveellisiä ja hieman*
- 6 *maistuvampia ruokia.* (KEITTOKIRJAT, K0104B, toiseksi viimeinen kappale)

Esimerkissä 22 määritellään aluksi keittokirja yleensä. Sen jälkeen kappaleen toisessa virkkeessä esitellään käsillä oleva referoitava teksti ja aikamuoto vaihtuu imperfektiksi. Kappaleen lopun *kuinka*-yhdyslauseen kehyslauseessa viitataan edellä esitettyyn keittokirjaan ja essiivirakenteessa kavennetaan puheenaihe sen *tarkoitukseen*. Predikaattiverbi *tiedoittaa* painottaa viestin välittämistä laajalle ryhmälle: tässä tapauksessa yleisesti *ihmisille*. Konditionaalimuotoisessa *kuinka*-lauseessa kuvataan sellainen ruoanlaiton prosessi, joka kohderyhmänä olevien ihmisten olisi kirjan avulla mahdollista toteuttaa. Yhdylauseen esiintymisympäristöä voi luonnehtia kertovaksi juuri menneen ajan aikamuodon perusteella ja toisaalta sen perusteella, että fokuksessa ovat toimijat tietyssä ajassa ja paikassa. Esimerkissä 22 *kuinka*-yhdyslauseen ympärillä oleva kertova jakso paitsi osoittaa, mikä on oheistekstin päämäärä, myös asettuu havainnollistamaan kappaleen ensimmäistä väitettä.

Olen edellä kuvannut sellaisia *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseita, joissa referoinnin funktio on etualainen. Referoivat *kertoa*- ja *huomata*-yhdyslauseet hahmottavat esiin avoimen kuvauksen asiainiloista ja vain näyttävät sen lukijalle, mutta toisenlaisen predikaattiverbin tai esiintymisympäristön yhteydessä kuvattu havainto asettuu retorisesti motivoituun asemaan. Tapaa kysyvät referoivat yhdylauseet ovat aineistossani yleensä aina retorisesti motivoituja: niissä referoitava ilmiö konstruoidaan prosessiksi ja jokin puheenaiheen kannalta relevantti osa nostetaan etualalle. Näin tekstiin referoitu uusi asia kehystetään niin, että lukija ymmärtää sen relevanssin tekstissä.

6 *kuinka-* ja *miten-*yhdyslause ja havainnollistava kuvaus

Tähän mennessä selvitteliäni *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseiden funktioissa on ollut näkyvillä, että ne kaikki hahmottavat olemassa olevaksi komplementissa kuvattua laajemman kuvauksen tai tapahtumasarjan. Erityyppisissä *kuinka-* ja *miten-*lauseissa etualaiseksi nousevat kuitenkin eri merkitykset: kuvauksen tai prosessin suorittamisen tapa tai intensiteetti tai sitten se, että kyseessä on jonkinlainen rajoiltaan avoimen toiminnan kuvaus. Joka tapauksessa *kuinka-* tai *miten-*yhdyslause kokonaisuutena rakentaa tekstiin eräänlaisen kurkistusikkunan toiseen, tekstin tason ulkopuolella olevaan, maailmaan – tekstiin, ajatteluun tai muuten aiemmin puheena olleeseen.

Tässä luvussa käsitelen erikseen sellaisia *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseita, joiden kehyslauseen predikaattiverbi ilmaisee näkemistä, seuraamista tai muistamista jossakin kirjoitelman perustason ulkopuolisessa ajassa tai paikassa. Yhdyslauseen *kuinka-* tai *miten-*komplementti kehystetään kuvaukseksi tapahtumasta, joka nähdään tai muistetaan. Komplementissa on kyse useimmiten havaintoluennasta, tavan kysyminen on taka-alalla. Näissä tapauksissa yhdyslauseen esiintymisympäristö on evaluoinnin sävyttämä. Kutsun tällaisia *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseita tekstiyhteyksineen havainnollistaviksi kuvauksiksi. Havainnollistavat kuvaukset ovat edellä esiteltyjen paikallisten havainnollistuksien tavoin sellaisten kirjoitelmien piirre, joiden tehtävänanto kutsuu aistihavaintojen kuvauksia. Aineistossani tällaisiksi ovat osoittautuneet televisio-ohjelmien nöyryyttävyyttä ja maaseutu- ja kaupunkiasumista käsittelevät tehtävänannot. Aiemmassa tutkimuksessa on havaittu, että myös ajattelua kuvaavat *että-*yhdyslauseet sijoittuvat näissä kirjoitelmissa nimenomaan kertoviin ja kuvaileviin jaksoihin (Juvonen 2011: 253–255, 258). Suomi toisena kielenä -kirjoitelmien tutkimuksessa onkin katsottu, että referoinnin funktio on sidoksissa tekstityyppiin ja että kertovissa jaksoissa se on evaluoinnin palveluksessa (Kalliokoski 2005a: 232–233).

Havainnollistavan kuvauksen *kuinka-* tai *miten-*komplementti ilmaisee yleisen, toistuvan tai tutuksi oletetun tapahtuman. Kehyslauseen aikamuoto on havainnollistavissa kuvauksissa yleensä preesens. Katson, että kuvausten preesens on niin sanottu representaation preesens (ks. ISK 2004: § 1456), joka on käytössä esimerkiksi kuvasta tai taideteoksesta kertomisessa (myös referaattipreesens, Ikola 1949: 88–89). Useimmiten näissä tapauksissa kehyslauseen subjektina on geneerinen viittaus ihmisiin (*ihmiset, katsojat*) tai niissä on lause- tai infinitiivisubjekti, jolloin näkökulma tulkitaan avoimeksi. Kehyslause siirtää kerronnan lukijalle tutuksi tai samaistuttavaksi oletetun katsojan näkökulmaan ja avaa siitä näkymän kuvattuun tapahtumaan. *kuinka-* ja *miten-*yhdyslause luo siis tekstijaksoon eräänlaisen katsojien ja katsottavien välisen tilanjaon.

Havainnollistavan kuvauksen *kuinka-* ja *miten-*lauseissa on usein kyse asiainiloista, jotka voidaan tulkita irreaalisiksi – tapahtumiksi, joiden todellisuuteen tai tapahtuvuuteen kirjoittaja ei sitoudu ja jotka voidaan nähdä epätodellisina (ks. Fleischman 1995: 522–523; Salminen 2000: 25). Aineistossani kyse on siitä, ettei tapahtuman faktuaalisuus ole havainnollistavan kuvauksen tekstiyhteydessä relevantti vaan tärkeää on tarjota tapahtuma lukijalle tunnistettavana.

Havainnollistavat kuvaukset ovat aineistossani erimittaisia. Kyse voi olla yhdyslauseen mittaisesta, välähdyksenomaisesta kuvauksesta tai koko kappaleen mittaisesta

jaksosta. Aloitan lyhyemmistä esimerkeistä. Kahdessa seuraavassa esimerkissä havainnollistava kuvaus on virkkeen mittainen. Esitän ensin niistä lyhyemmän:

(23)

1 Kaupungissa ei ole lehmii, luonto on likaantunut ja liikenne aiheuttaa jatkuvaa
2 meteliä. Ihmiset juoksevat tavaroiden ja tarjousten perässä, mikä ei taas minua
3 innosta lainkaan. Ennemmin vietän aikaani lehmälaitumella, navetassa tai
4 vasikkaa taluttamassa pitkin kylätietä tai myymäläautolle kuin ulkoilutan
5 koiraani kaupunkien pölyisillä kujilla. *Sitä paitsi, mikä on hienompaa kuin*
6 *aamuauringin kullatessa kasteiset niityt kutsua karja kotiin ja nähdä, kuinka*
7 *se vastaa ja tulee?* Tai mikä voittaa mustikkasopan ja eväsleivät vanhassa
8 hirsiladossa heinäpaalin päällä istuen nautittuna.
9 Suhtautuminen kaupunkiin ja maaseutuun riippuu paljolti siitä, mitä
10 asioita arvostaa elämässään. [Kappaleen loppuosa poistettu.] (MAASEUTU JA
KAUPUNKI, K3001E, 6. ja 7. viimeinen kappale)

Esimerkki 23 on kirjoitelmasta, jonka tehtävänannossa pyydetään perustelevaan, miksi kaupunki tai maaseutu on toista parempi asuinpaikka. Esimerkissä kuvataan esimerkinomaisia paikkoja ja kokemuksia maaseudulta ja kaupungista: vasikan taluttaminen kylätiellä ja koiran ulkoiluttaminen kaupungissa asetetaan rinnatusten. *kuinka*-yhdyslause alkaa evaluoivalla kysymyslauseella, jossa siirtymä kuvaukseen tehdään E-infinitiivirakenteessa *aamuauringin kullatessa kasteiset niityt*. Kehyslauseessa evaluoidaan karjan kotiin kutsuminen hienoksi kokemukseksi, ja evaluoinnin alaan kuuluu myös kehyslauseen verbi *nähdä*. *kuinka*-komplementissa kuvataan näky (tai kuulohavainto). Vaikka esimerkissä aiemmin kokemukset esitetään kirjoittajaviitteisesti, *kuinka*-yhdyslauseen infiniivirakenteen subjekti on avoin, yleistävä viittaus kaikkiin – tekijä tarjoaa kuvatus kokemuksen myös vastaanottajan kannalta hienona. Esimerkissä 23 havainnollistava kuvaus on osa kirjoitelman argumentointia, jossa kaupungin elämänlaatu evaluoidaan heikoksi ja maaseudun hyväksi ja jossa lukijalle tarjotaan mahdollisuus samaistua tekstin tarjoamaan näkemykseen. Samaistumispaikan tarjoaminen on kirjoitelman retoriikan kannalta relevanttia, koska kirjoitelman viimeisessä kappaleessa alkaa yhteenveto, jossa asuinpaikan valinta esitetään avoimena kysymyksenä. Lukijalle tarjotaan edellisten samaistumiskokemusten perusteella mahdollisuutta valita puolensa.

Myös seuraavassa esimerkissä havainnollistava kuvaus on virkkeen mittainen, mutta siihen palataan kappaleen lopussa:

(24)

1 Tällä hetkellä televisiossa esitetään toinen toistaan härskimpiä ohjelmia,
2 joiden perustana on osallistujien nöyryyttäminen. Eniten tähän syöllistyvät
3 erilaiset tosi-tv-ohjelmat. Pisimmälle nöyryyttäminen on viety ohjelmissa,
4 joissa osanottajat eivät edes tiedä tulevansa huijatuiksi. *Kotisohvilla katsojat*
5 *kiemurtelevat naurusta seuratessaan, kuinka näitä raukkoja nöyrytetään*
6 *koko kansan edessä*. Mikä oikein tekee toisen ihmisen nolaamisesta viihdettä?

7 Ehkä tällaisten ohjelmien suosio perustuu ihmisen luontaiseen taipumukseen
 8 vahingoniloon. Ohjelmien suunnittelijoiden mottona tuntuu olevan kaikille
 9 tuttu sananlasku: vahingonilo on paras ilo. Tältä pohjalta on hyvä lähteä
 10 luomaan formaattia. Mikään ei tunnu olevan aidompaa iloa kuin toisen
 11 häpeälle nauraminen. Katsoessaan tv:tä voi myös hiljaa mielessään huokaista
 12 helpotuksesta, ettei itse ole ruudussa nolattavana. (NÖYRYTTÄMINEN TV:SSÄ,
 K2107E, 2. kappale)

Esimerkki 24 alkaa käsiteltävän tv-ohjelmatyyppin rajaamisella. Rivien 3–4 virkkeessä siirrytään kuvaukseen: *joka*-lauseessa televisio-ohjelmia luonnehditaan nyt niiden osallistujien näkökulmasta. *kuinka*-yhdyslauseessa siirrytään katsojan näkökulmaan ja siirtymä merkitään paikallissijaisella ilmauksella *kotisohvilla*. Kehyslauseen subjektina ovat *katsojat*, ja *kuinka*-komplementissa kuvataan se, mitä kehyslauseen subjektireferentit seuraavat. *kuinka*-lause siis avaa silmien eteen tv-ohjelman. Esimerkin 24 kuvaus on geneerinen: tapahtumapaikkaan viitataan monikollisella ilmauksella *kotisohvilla*, subjekti *katsojat* on spesifioimaton viittaus ohjelman katsojiin ja preesenskerronta vahvistaa käsitystä toistuvasta, esimerkinomaisesta tapahtumasta. Kuvauksen jälkeen seuraa erittelevän tekstityypin jakso (rivit 6–11). Siinä uusi topiikki asetetaan kysymyksellä, johon loppujakso tarjoaa vastausehdotelmia. Esimerkin viimeisessä virkkeessä palataan taas kuvaukseen. Nyt näkökulma on nollapersoonainen, ja infinitiivi *katsoessaan* on aikaan sitomattomaksi tulkittava samoin kuin lauseen predikaatin preesens (*voi huokaista*). Esimerkissä havainnollistuu, kuinka siirtymät tekstityyppien välillä – erittelevästä kuvailevaan – ovat samalla näkökulman siirtymiä tekijän pohdinnasta yleiseksi tarjottuun havainnollistukseen.

Edellä on kyse tapauksista, joissa havainnollistavan kuvauksen ytimessä on *kuinka*- tai *miten*-yhdyslause eikä varsinaisia peräkkäisiä tapahtumia esitetä (esim. 23–24). Molemmissa tapauksissa tekstijaksossa on kyse varsin voimakkaasta tehtävänannon tavoitteeseen liittyvästä hyvyyden tai toivottavuuden arvioinnista ja lukijalle tarjotaan mahdollisuutta samaistua tai tunnistaa tilanne. Kuvaileva tekstityyppi on valjastettu argumentoinnin tarpeisiin. *kuinka*- tai *miten*-yhdyslause voi kuitenkin luoda kuvauksen kuvauksen sisälle, jolloin itse yhdylauseella ei ole suoraa kytköstä ympäröivään argumentointiin. Silti pitkä kuvausjakso toimii edellä esitettyjen havainnollistusten tavoin. Seuraava esimerkki on kirjoitelmasta, jossa on kysytty syytä siihen, miksi kauneudenhoitoon käytetään runsaasti rahaa. Esimerkissä on näkyvillä usean kappaleen kuvausjaksosta ensimmäinen kappale:

(25)

1 Siitähän tässä kultissa onkin loppujen lopuksi kyse. Itse varmuudesta, hyvän
 2 olontunteesta ja huomiota herättävistä rinnoista. Ihmisten pinnallisuus on
 3 huipussaan ja televisio-sarjoista olemme oppineet että ollakseen menestyvä
 4 ja suosittu pitää olla ulkonäköä ja viehätysvoimaa. Tämä oppi on korvannut
 5 vanhan ja hyvän: ”Tieto ja kokemus tuovat itsevarmuutta”. Hyvänä
 6 esimerkkinä tästä voisi olla kesäinen hiekkaranta. Ihmiset ovat vähäpukeisia
 7 ja rasvaavat itseään auringon paahteessa. Huomaat rannalla makaavan kauniin

8 tytön ja päätät lähestyä häntä. Juuri kun olet aukaisemassa suutasi suuri
9 varjo lankeaa yllesi. Huomaat takanasi seisovan kaksimetrisen testosteroni
10 hirviön, joka päästelee gorillamaisia murahduksia. Siinä sitä kutistuu
11 rusinan kokoiseksi ja hiippailee hiljaa taka-alalle ja rannalta pois. *Viimeisellä*
12 *vilkaisulla huomaa, kuinka tyttö hivelee korston hauista jonka paksuus on*
13 *verrattavissa omaan jalkaan.* (KAUNEUDEN MARKKINAT, K2417B, 3. kappale)

Esimerkki 25 alkaa erittelevällä jaksolla, jota havainnollistamaan kuvausjakso asetuu. Kuvausjakson aloittaa orientoiva lause *hyvänä esimerkkinä tästä voisi olla kesäinen hiekkaranta*, jossa myös konditionaalimuotoinen predikaatti *voisi olla* ilmaisee, että kyse on esimerkistä. Itse kuvaus on preesensissä, mutta kuvauksessa on kyse temporaalisesti toisiinsa kytkeytyvistä tapahtumista. Esimerkissä näkökulman haltija riveillä 7–10 on yksikön toinen persoona, ja predikaattina toistuu verbi *huomata*. Tämän jälkeen kerronta vaihtuu nollapersoonaiseksi. Molemmilla muodoilla lukijalle tarjotaan samaistuttavaa kokemusta.¹³ *kuinka*-yhdyslause on viimeisessä virkkeessä, ja siellä kehyslause on nollapersoonainen. Komplementti kehystetään siksi yksityiskohtaiseksi näyksi, joka viimeisellä vilkaisulla havaitsijalle avautuu. Koko esimerkiksi nimetty kuvaus on siten edelleen havainnollistus, mutta *kuinka*-yhdyslauseen funktio ei ole osallistua esimerkkien 23 ja 24 tavoin ympäröivään argumentointiin vaan havainnollistaa ja evaluoida ympäröivää kuvausta.

Olen aiemmin esittänyt, että ajattelua kuvaavat *että*-yhdyslauseet voivat olla kuvausjaksoissa esimerkkinä mahdollisesti toistuvasta tapahtumasta, jonka vastaanottaja voi tunnistaa tai johon hän voi samaistua. Lisäksi kuvausjakso voi joissakin kirjoitelmissa olla keskeisin keino osoittaa asennoituminen kirjoitelman aiheeseen. (Juvonen 2012: 254–255, 258.) Tässä luvussa on ollut kysymys samasta ilmiöstä, vaikka *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseet konstruoivat nyt ajattelun sijaan nimenomaan näköhavainnon jossakin kirjoitelman ulkopuolisessa ajassa ja paikassa. Havaintoa voidaan käyttää joko osana käynnissä olevaa kuvausta tai kertomusta tai välähdyksenomaisena kuvauksena yksinään. Havainnollistava kuvaus myös evaluoi käsiteltävän asian jonkinlaiseksi, ja lukijalle tarjotaan hyväksyttäväksi myös tehtyä evaluointia. Havainnollistavat kuvaukset ovat aineistossani ilman oheistekstiä kirjoitettujen kirjoitelmien piirre, ja kuten edellä esitin, ne on usein vaivatonta tulkita tehtävänannon kannalta motivoituneiksi, koska ne asettuvat havainnollistamaan ja evaluoimaan tehtävänannon kannalta keskeistä ilmiötä. Näin niillä on samanlaisia dialogisia funktioita kuin edellisessä luvussa esitellyillä referoivilla *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseilla: tekstiin tuodaan tekstin ulkopuolinen havainto tai teksti, joka voidaan sovittaa osaksi muun tekstin retoriikkaa.

---

13. Toki muodoilla on eronsa. Nollapersoonaa tarjoaa lukijalle tunnistettavaa kokemusta mutta toisaalta hahmottaa tapahtuman kokijan yleiseksi, keneksi tahansa (Laitinen 2006: 218–222). Myös yksikön toisella persoonalla tarjotaan lukijalle samaistuttavaa kokemusta, mutta toisin kuin nollapersoonassa, jossa lukija voi lukea tai olla lukematta itseään viittauksen piiriin, yksikön toisessa persoonassa lukijan valinnanvapaus on paljon rajatumpi – kokijan rooliin asetetaan vastaanottava lukija (ks. Seppänen 2000).

7 Lopuksi

Olen tässä artikkelissa esitellyt *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseiden käyttöä yhdeksästä erilaisesta äidinkielen ylioppilaskokeen tehtävänannosta kirjoitetuissa kirjoitelmissa. Olen tarkastellut rakenteita tekstiyhteydessään ja jakanut ne kolmeen väljään luokkaan sen mukaan, mitä yhdyslause ensisijaisesti ilmaisee. Olen puhunut havaintoluennan yhdyslauseista sekä intensiteettiä tai tapaa kysyvistä yhdyslauseista. Toisaalta olen tarkastellut näitä yhdyslauseityyppejä evaluoivissa ja referoivissa tekstiyhteyksissä sekä lopuksi erityisesti kuvauksen yhteydessä. Katson, että *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseiden kautta on mahdollista tarkastella ylioppilasaineen kaltaisen pohtivan tekstilajin ominaisuuksia. Käsittelemäni yhdyslauseet osallistuvat usein kuvaus- ja kerrontajaksojen rakentamiseen teksteissä. Kertovat ja kuvailevat jaksot ovat ylioppilasaineelle – ja esimerkiksi esseistiekalle – kirjoitusmuotona tyypillinen, aina käsillä oleva resurssi (mm. Makkonen-Craig 2010: 219–221). Toiseksi *miten-* ja *kuinka-*yhdyslauseita voidaan kuitenkin käyttää muiden komplementtirakenteiden tavoin pohtivan tekstin kannalta keskeiseen retoriiseen ohjailuun (ks. esim. Juvonen 2010, 2011).

kuinka- ja *miten-*yhdyslause on aina poikkeama tekstin perustasosta toiseen kuvattavaan tasoon – kehyslauseen havaintajan tai puhujan näkökulman kautta komplementissa kuvattuun havaintoon tai puheeseen. Aineistossani *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseita käytetään monenlaisten havaintojen kuvaamiseen. Kyse voi olla konkreettisen oheistekstin referoinnista tai tulkinnasta tai itse konstruoidun muiston, kuvauksen tai kertomuksen tuottamisesta.

Dialogisuuden hallinnan kannalta katsottuna tekstiin tuotu havainto voi näyttäytyä tekstissä kahdella tavalla. Ensinnäkin toinen ääni voidaan tarjota lukijalle avoimena niin, että teksti antaa tilaa vaihtoehtoisille tavoille nähdä asiointila. Martin ja White (2005: 102–104) kutsuvat tällaista tilannetta dialogisuuden laajentamiseksi (*dialogic expansion*). Omassa aineistossani tästä on puhtaimmillaan kyse suurimmassa osassa sellaisia yhdyslauseita, joissa kehyslauseessa on *kertoa-* tai *huomata-*verbi. Näissä tapauksissa referointi tuo kirjoitelmaan uuden tekstin, joka esitellään lukijalle, mutta kehyslauseessa tekijä ei ohjaa lukijan tulkintaa siitä eikä osoita omaa asennoitumistaan referoimaansa tekstiin. Mahdollinen asennoituminen osoitetaan tai jätetään osoittamatta muualla tekstiyhteydessä: esimerkiksi *kertoa-*yhdyslauseissa tekstityyppi voi jatkua pitkään kuvauksena ilman, että tekstissä merkitään, onko kyse oheistekstin referoinnista vai tekijän omasta kuvauksesta. Toinen tällainen ryhmä ovat osa paikallisiksi havainnollistuksiksi kutsumistani *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseista, joissa tehdään lyhyt poikkeama toisten ihmisten havainnon tai ajattelun kuvaukseen ja evaluointiin. Dialogisuuden supistaminen (*dialogic contraction*, Martin & White 2005: 102–104) on toinen puoli dialogisuuden hallinnasta. Tällöin tekstissä kavennetaan vaihtoehtoisten näkökulmien saamaa tilaa ja lukijaa ohjataan tekijän osoittaman ajattelun suuntaan. Kyse onkin tekstin retorisetä jäsentämisestä. Aineistossani kontrastia ilmaisevat yhdyslauseet ovat tästä selvin esimerkki – niissä esitellään muiden (ja lukijan) mahdollisesti kannattama asiointila mutta tekstin topiikki jatkuu tekijän kannattaman näkemyskäsitteilyllä. Toisaalta dialogisuutta supistavaksi voidaan tulkita myös useimmat aineistoni topiikkia suuntaavat *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseet, koska niissä edel-

lisen puheenaiheen tiivistäminen ja uuden puheenaiheen evaluointi osoittavat, miten esitellyt asiointilat tulisi tulkita ja jäsentää.

Dialogisuuden supistamiseen osallistuville *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseille on aineistossani tyypillisintä tapaa tai intensiteettiä kysyvä komplementti. Näissä tapauksissa komplementin kuvaama tapahtuma hahmottuu prosessiksi, jota voidaan käsitellä olemassa olevana ja myös tekstiyhteydessä tuttuna. Kysymyslauseilla on kirjoitetussa tekstissä katsottu olevan monenlaista tekstiä organisoivia funktioita (esim. Hyland 2002), ja tämä näkyy myös aineistoni tapaa ja intensiteettiä kysyvissä komplementeissa, jotka ovat luonteeltaan lähempänä kysymistä. Sen sijaan havaintoluennan tapauksissa kysyvyyttä ei juuri ole. Niissä komplementissa konstruoidaan rajoiltaan avoin tapahtuma, toiminta tai tila. Tällaisen yhdyslauseen yhteydessä on aineistossani muilla keinoin osoitettava, miten kuvattuun asiointilaan suhtaudutaan. Referoivissa tapauksissa havaintoluennan *kuinka-* tai *miten-*yhdyslauseetta voi seurata tekijän näkemys. Toisaalta taas jos havaintoluennan *kuinka-* tai *miten-*komplementin kuvaama asiointila on aiemmasta tekstistä lukijalle tuttu, sitä voidaan kehyslauseessa evaluoida. Näin se voi käyttäytyä tekstiyhteydessään samoin kuin monet *että-*yhdyslauseet.

Tässä artikkelissa tekemäni analyysin mukaan dialogisuuden laajentamiseen osallistuvat *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseet esiintyvät useammin lubenterin kuin eximian kirjoitelmissa. Aineistoni yleisimpiä kehyslauseita ovat *huomata-*, *nähdä-* ja *katsoa-*kehyslauseet, ja niistä yli kaksi kolmannesta on lubenterin kirjoitelmissa. Usein juuri nämä kehyslauseet ovat osa sellaista paikallisen havainnollistuksen tai neutraalin referoinnin yhdyslauseita, joissa sidos muuhun tekstiyhteyteen on löyhä tai jää osoittamatta. Aiemmissä tutkimuksissa on havaittu, että tekstiä organisoivat ja kirjoittajan näkemyksen esille tuovat rakenteet ovat tavallisempia korkean arvosanan saaneissa kirjoitelmissa. On myös esitetty, että matalan arvosanan saaneille lukiolaisten kirjoitelmille on tyypillistä esitettyjen väitteiden keskinäinen ristiriitaisuus tai tekstijaksojen vaikeasti hahmotettava retorinen päämäärä. (Ks. esim. Makkonen-Craig 2010: 226–230; Mikkonen 2010: 202; myös Juvonen 2010: 65–66; Juvonen 2011: 256–257.) Vaikka tekemäni huomio on linjassa aiempien havaintojen kanssa, ilmiön tarkempi selvittely vaatisi nähdäkseni laajempaa aineistoa.

Olen käsitellyt artikkelissani erikseen sellaisia tapauksia, joissa *kuinka-* tai *miten-*yhdyslause siirtää näkökulman kirjoitelman perustasosta toiseen paikkaan ja on osa havainnollistavaksi kuvaukseksi nimeämäni jaksoa. Erityisesti kertovan ja kuvailevan tekstityypin on katsottu voivan toimia monenlaisissa diskurssifunktioissa, ja näin on myös omassa aineistossani (ks. Virtanen 1992, 2010; Cortazzi & Jin 1999). Kuvauksilla on periaatteessa dialogisuutta laajentava funktio – lukijan silmien eteen avataan esimerkki puheenaiheena olevasta asiasta havainnoitavaksi, tunnistettavaksi ja mahdollisesti myös samaistuttavaksi. Koska kuvaus on aineistossani kuitenkin miltei aina evaluoinnin sävyttämä, tekijän on mahdollista sen avulla osoittaa oma suhtautumisensa puheenalaiseen asiaan. Näin havainnollistava kuvaus niin antaa esimerkin puheenalaisesta asiasta, kutsuu lukijan kokemaan saman kuin osallistuu tehtävänannossa esitettyyn kysymykseen vastaamiseen. Jos tekstiyhteys ei kuitenkaan osoita, miten havainnollistava kuvaus tulisi tulkita, sen retorinen funktio jää epäselväksi (ks. myös Makkonen-Craig 2010: 221–222).

Erilaisissa *että*-yhdyslauseiden tutkimuksissa on katsottu, että nimenomaan kehyslause ilmaisee, millainen näkökulma komplementtiin luodaan, ja että sillä on vuorovaikutuksen kannalta keskeinen merkitys (Koivisto, Laury & Seppänen 2011; Laury 2012; Juvonen 2011, 2012). Tämän artikkelin valossa *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseissa on laajempi vaihtelu sen suhteen, missä evaluointi ilmaistaan ja millainen työnjako kehyslauseen ja komplementin välillä on. Tekemäni jaottelu intensiteettiä ja tapaa kysyviin sekä havaintoluennan tapauksiin osoittautuu tässä suhteessa hedelmälliseksi. Jatkotutkimuksen aiheeksi jää se, mitä eroja *kuinka*- ja *miten*-lauseiden käytöillä on, ja toisaalta se, millaiset ovat *että*-yhdyslauseiden ja *kuinka*- ja *miten*-yhdyslauseiden keskinäiset suhteet tekstissä. Uuden tutkimuksen aihe taas olisi kuvata sitä, miten tutkimani ilmiöt kytkeytyvät lukion opetukseen – sen julkikirjoitettuihin tavoitteisiin ja toisaalta oppimateriaaleihin ja niissä eksplikoituihin syntaksin, retoristen keinojen ja tekstityypin suhteisiin sekä todellisiin opetustilanteisiin.

Lähteet

- BAHTIN [BAKHTIN], M. M. 1986 [1952–1953]: The problem of speech genres. – Caryl Emerson & Michael Holquist (toim.), *Speech genres and other late essays* s. 60–102. Englanninkielinen käännös Vern W. McGee. Austin: University of Texas Press.
- BERG, MAARIT 2011: Referointi, erittelymuotti ja tekstitaidon koe. – *Virittäjä* 115 s. 317–348.
- BIBER, DOUGLAS 1989: A typology of English texts. – *Linguistics* 27 s. 3–43.
- CORTAZZI, MARTIN – JIN, LIXIAN 1999: Evaluating evaluation in narrative. – Susan Hunston & Geoff Thompson (toim.), *Evaluation in text. Authorial stance and the construction of discourse* s. 102–120. Oxford: Oxford University Press.
- COUPER-KUHLEN, ELIZABETH – THOMPSON, SANDRA A. 2000: Concessive patterns in conversation. – Elizabeth Couper-Kuhlen & Bernd Kortmann (toim.), *Cause – condition – concession – contrast. Cognitive and discourse perspectives* s. 381–410. Topics in English Linguistics 33. Berlin: Mouton de Gruyter.
- 2008: On assessing situations and events in conversation. 'Extraposition' and its relative. – *Discourse Studies* 10 s. 443–467.
- FLEISCHMAN, SUZANNE 1995: Imperfective and irrealis. – Joan Bybee & Suzanne Fleischman (toim.), *Modality in grammar and discourse* s. 519–551. Typological Studies in Language 32. Amsterdam: John Benjamins.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HALONEN, MIA 2002: *Kertominen terapian välineenä. Tutkimus vuorovaikutuksesta myllyhoidon ryhmäterapiassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HELTUNEN, ANNE – JULIN, ANITA (toim.) 2008: *Kiittäen hyväksytty. Äidinkielen ylioppilaskokeen historiaa ja nykypäivää*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Äidinkielen opettajain liitto.
- HERLIN, ILONA 1997: *Suomen kielen koska-konjunktion merkitys ja merkityksenkehitys*. Suomi 183. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1998: *Suomen kun*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HERRIMAN, JENNIFER 2000: The functions of extraposition in English texts. – *Functions of Language* 7 s. 203–230.

- HONKANEN, SUVI – TIILILÄ, ULLA 2012: Jaksoanalyysi osana tekstilajintutkimusta. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi. Tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 208–227. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 169. Helsinki: Gaudeamus.
- HUNSTON, SUSAN 2013: Systemic-functional linguistics, corpus linguistics, and the ideology of science. – *Text & Talk* 33 s. 617–640.
- HYLAND, KEN 2002: What do they mean? Questions in academic writing. – *Text* 22 s. 529–557.
- HYLAND, KEN – TSE, POLLY 2005: Evaluative *that* constructions. Signalling stance in research abstracts. – *Functions of Language* 12 s. 39–63.
- IKOLA, OSMO 1949: *Tempusten ja modusten käyttö ensimmäisessä suomalaisessa Raamatussa verrattuna vanhempaan ja nykyiseen kieleen I*. Turun yliopiston julkaisuja B 32. Turku: Turun yliopisto.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JUVONEN, RIITTA 2010: Evaluoiva *että*-yhdyslause ja retoriset rakenteet suomenkielisessä ylioppilasaineessa. – *Virittäjä* 114 s. 39–70.
- 2011: Toisesta äänestä omaan äänen. *Uskoa-, ajatella-, luulla- ja sanoa-*rakenteet ylioppilasaineessa. – Anneli Kauppinen, Hanna Lehti-Eklund, Henna Makkonen-Craig & Riitta Juvonen (toim.), *Lukiolaisten äidinkieli. Suomen- ja ruotsinkielisten lukioiden opiskelijoiden tekstimaisemat ja kirjoitustaitojen arviointi* s. 231–262. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2012: *Tiedän-*rakenteet ylioppilasaineissa. – Ilona Herlin & Lari Kotilainen (toim.), *Verbit ja konstruktiot* s. 239–264. Suomi 201. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JÄÄSKELÄINEN, ANNI 2013: Konjunktio *kunnes* ja sen alisteisuus. – *Virittäjä* 116 s. 530–532.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 2005a: Moniäänisyys ja koherenssi suomea toisena kielenä kirjoittavien teksteissä. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 224–257. Tietolipas 206. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2005b: Referointi ja moniäänisyys kielenkäytön ilmiönä. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 9–42. Tietolipas 206. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2006: Virke, dialogisuus ja argumentaatio. Irralliset sivulauseet ja toisella kielellä kirjoittaminen. – Taru Nordlund, Tiina Onikki-Rantajääskö & Toni Suutari (toim.), *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutokseen ja valintoihin* s. 212–231. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KAUPPINEN, ANNELI 2006: Polyseeminen *vaikka* ja neuvottelun retoriikka. – *Virittäjä* 110 s. 162–187.
- 2011: Mitä äidinkielen kokeessa pyydetään, mitä saadaan? – Anneli Kauppinen, Hanna Lehti-Eklund, Henna Makkonen-Craig & Riitta Juvonen (toim.), *Lukiolaisten äidinkieli. Suomen- ja ruotsinkielisten lukioiden opiskelijoiden tekstimaisemat ja kirjoitustaitojen arviointi* s. 95–117. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KAUPPINEN, ANNELI – MAKKONEN-CRAIG, HENNA – LEHTI-EKLUND, HANNA – JUVONEN, RIITTA 2011: Johdannoksi. – Anneli Kauppinen, Hanna Lehti-Eklund, Henna Makkonen-Craig & Riitta Juvonen (toim.), *Lukiolaisten äidinkieli. Suomen- ja ruotsinkielisten lukioiden opiskelijoiden tekstimaisemat ja kirjoitustaitojen arviointi* s. 8–23. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KINNEAVY, JAMES L. 1971: *A theory of discourse. The aims of discourse*. Englewood Cliffs:

- Prentice Hall.
- KOIVISTO, AINO – LAURY, RITVA – SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 2011: Syntactic and actional characteristics of Finnish *että*-clauses. – Ritva Laury & Ryoko Suzuki (toim.), *Subordination in conversation. A cross-linguistic perspective* s. 69–102. Amsterdam: John Benjamins.
- KOMPPA, JOHANNA 2012: *Retorisen rakenteen teoria suomi toisena kielenä -ylioppilaskokeen kirjoitelman kokonaisrakenteen ja kappalejaon tarkastelussa*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-8164-4>.
- KORPELA, EVELIINA 2007: *Oireista puhuminen lääkärin vastaanotolla. Keskustelunanalyttinen tutkimus lääkärin kysymyksistä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KORTMANN, BERND 1997: *Adverbial subordination. A typology and history of adverbial subordinators based on European languages*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 166. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus & Kielikone 2012.
- KUIRI, KAIJA 1984: *Referointi Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LABOV, WILLIAM – WALETZKY, JOSHUA 1967: Narrative analysis. – June Helm (toim.), *Essays on the verbal and visual arts* s. 12–44. Seattle: University of Washington Press.
- LAITINEN, LEA 2006: Zero person in Finnish. A grammatical resource for construing human reference. – Marja-Liisa Helasvuo & Lyle Campbell (toim.), *Grammar from the human perspective. Case, space and person in Finnish* s. 209–230. Amsterdam: John Benjamins.
- LAURY, RITVA 2012: Taking a stance and getting on with it. The form and function of Finnish finite clausal extraposition construction. – *Text & Talk* 32 s. 503–524.
- LEECH, GEOFFREY – SHORT, MICK 2007: *Style in fiction. A linguistic introduction to English fictional prose*. 2. laitos. Harlow: Pearson Longman.
- LEINO, PENTTI 2008: Ylioppilasaineesta kypsyyskokeeksi. – Anne Helttunen & Anita Julin (toim.), *Kiittäen hyväksytyt. Äidinkielen ylioppilaskokeen historiaa ja nykypäivää* s. 121–127. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Äidinkielen opettajain liitto.
- LONGACRE, ROBERT E. 1983: *The grammar of discourse*. Topics in Language and Linguistics. New York: Plenum Press.
- LUUKKA, MINNA-RIITTA 1992a: *Akateemista metadiskurssia. Tieteellisten tekstien tekstuaalisia, interpersonaalisia ja kontekstuaalisia piirteitä*. Korkeakoulujen kielikeskuksen julkaisu- ja nro 46. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- 1992b: Varmuuden kahdet kasvot tieteellisessä tekstissä. – *Virittäjä* 96 s. 361–379.
- LYONS, JOHN 1977: *Semantics* 2. Cambridge: Cambridge University Press.
- MAKKONEN-CRAIG, HENNA 2008: Neljä näkökulmaa erääseen tekstilajiin. Äidinkielen ylioppilaskokeen tehtävänannot 2003–2006. – *Virittäjä* 112 s. 207–234.
- 2010: Ylioppilasaine ja kirjoittamisen konventiot. Genre ja varjogenre. – Hanna Lappalainen, Marja-Leena Sorjonen & Maria Vilkkuna (toim.), *Kielellä on merkitystä. Näkökulmia kielipolitiikkaan* s. 206–252. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2011: Connecting with the reader. Participant-oriented metadiscourse in newspaper texts. – *Text & Talk* 31 s. 683–704.
- MANN, WILLIAM C. – THOMPSON, SANDRA A. 1988: Rhetorical structure theory. Toward a functional theory of text organization. – *Text* 8 s. 243–281.
- MARTIN, J. R. – WHITE, P. R. R. 2005: *The language of evaluation. Appraisal in English*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- MCGREGOR, WILLIAM 1994: The grammar of reported speech and thought in Gooniyandi. –

- Australian Journal of Linguistics* 14 s. 63–92.
- MIKKONEN, INKA 2010: "Olen sitä mieltä, että..." Lukiolaisten yleisönosastotekstien rakenne ja argumentointi. *Jyväskylä Studies in Humanities*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- MÄNTYNEN, ANNE 2005: Referointi tekstilajipiirteinä. Esimerkkinä kielijutut. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 258–281. Tietolipas 206. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NS = *Nykysuomen sanakirja*. Helsinki: WSOY 1951–1961.
- PAJUNEN, ANNELI 2001: *Argumenttirakenne. Asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Suomi 187. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PILEGAARD, MORTEN – FRANDSEN, FINN 1996: Text type. – Jef Verschueren, Jan-Ola Östman, Jan Blommaert & Chris Bulcaen (toim.), *Handbook of pragmatics 1996*. Amsterdam: John Benjamins.
- RAEVAARA, LIISA 2004: "Mitäs me sovittais". S-partikkelin sisältävien hakukysymysten tehtävistä. – *Virittäjä* 108 s. 531–558.
- ROUTARINNE, SARA 2005: Keskustelupuheen johtolauseiden kielioppia. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 83–113. Tietolipas 206. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SALMINEN, TARU 2000: *Morfologiasta moniäänisyyteen. Suomen kielen kvasirakenteen merkitys, käyttö ja kehitys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 2000: Sinä ja suomalaiset. Yksikön toisen persoonan yleistävästä käytöstä. – *Kielikello* 3/2000 s. 16–18.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA – LAURY, RITVA 2007: Complement clauses as turn continuations. The Finnish *et(tä)*-clause. – *Pragmatics* 17 s. 553–572.
- SHORE, SUSANNA 2005: Referoinnista projektioon ja metarepresentaatioon. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.) *Referointi ja moniäänisyys* s. 44–82. Tietolipas 206. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SHORE, SUSANNA – MÄNTYNEN, ANNE 2006: *Johdanto*. – Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.), *Genre – tekstilaji* s. 9–41. Tietolipas 213. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SILÉN, BEATRICE 2011: Struktur och fokus i studentuppsatser. – Anneli Kauppinen, Hanna Lehti-Eklund, Henna Makkonen-Craig & Riitta Juvonen (toim.), *Lukiolaisten äidinkieli. Suomen- ja ruotsinkielisten lukioiden opiskelijoiden tekstimaisemat ja kirjoitustaitojen arviointi* s. 263–300. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 30. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus 2012. Jatkuvasti päivitettävä julkaisu. Päivitetty 23.4.2013. <http://kaino.kotus.fi/sms> (29.8.2013).
- THOMPSON, GEOFF 2012: Intersubjectivity in newspaper editorials. Construing the reader-in-the-text. – *English text construction* 5 s. 77–100.
- THOMPSON, GEOFF – HUNSTON, SUSAN 1999: Evaluation. An introduction. – Susan Hunston & Geoff Thompson (toim.), *Evaluation in text. Authorial stance and the construction of discourse* s. 1–27. Oxford: Oxford University Press.
- UUSI-HALLILA, TUULA 1995: *Aineistoaine ja tekstien keskustelu*. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 1. Oulu: Oulun yliopisto.
- VALTONEN, PÄIVI 2012: *Abiturientti uutistoimittajana. Tekstilajin taju ja uutisen tuottaminen äidinkielen tekstitaidon kokeessa*. Turun yliopiston julkaisuja C 350. Turku: Turun yliopisto.
- VERHAGEN, ARIE 2005: *Constructions of intersubjectivity. Discourse, syntax and cognition*. Oxford: Oxford University Press.

- VIRTANEN, TUIJA 1992: Issues of text typology. Narrative – a 'basic' type of text? – *Text* 12 s. 293–310.
- 2010: Variation across texts and discourses. Theoretical and methodological perspectives on text type and genre. – Heidrun Dorgeloh & Anja Wanner (toim.), *Syntactic variation and genre* s. 53–84. Topics in English Linguistics. Berlin: Walter de Gruyter.
- VISAPÄÄ, LAURA 2008: *Infinitiivi ja sen infiniittisyys. Tutkimus suomen kielen itsenäisistä A-infinitiivikonstruktioista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- WERLICH, EGON 1976: *A text grammar of English*. Heidelberg: Quelle & Meyer.
- Äidinkielen kokeen määräykset ja ohjeet. Helsinki: Ylioppilastutkintolautakunta. www.ylioppilastutkinto.fi/images/sivuston_tiedostot/Ohjeet/Koekohtaiset/fi_maaraykset_aidinkieli.pdf (20.2.2014).

SUMMARY

Kuinka and *miten* 'how' clause constructions in Finnish matriculation essays

This article explores the dialogic quality of *kuinka/miten* 'how' clause constructions in Finnish matriculation essays. These constructions consist of a matrix clause and its complement, the *kuinka/miten* 'how' clause. As its starting point, this article assumes the notion of dialogic contraction and expansion in written language.

The data for this study consists of 136 *kuinka/miten* clause constructions collected from a corpus of 287 matriculation essays. Typically, the matrix clause contains a verb of verbal communication, perception or thinking. The complement clauses are classified into three categories: (i) intensity and (ii) manner-oriented complement clauses have an interrogative quality, whereas (iii) representation-oriented clauses display a declarative quality. The study analyses the function foregrounded in each complement clause, whether it is evaluative or reporting, and pays particular attention to text type in the co-text of the clause construction.

Analysis reveals that the dialogic quality of *kuinka/miten* complement constructions varies with regard to the type of the complement clause and the co-text. Intensity and manner-oriented clause constructions can be seen as dialogically contractive. When displaying either an evaluative or a reporting function, they may, for instance, shift the topic or construct a background for the author's statement and hence restrict the scope of alternative viewpoints in the text. In these cases, the potential shift of text type is rhetorically motivated. Constructions of representation-oriented complements, on the other hand, expand the dialogic space. However, their rhetorical function is unmarked, if the co-text does not provide signals of evaluation or authorial stance.

Näkökulma kirjoitelman dialogisuuteen: *Kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseet ylioppilasaineessa

Artikkelissa tarkastellaan suomenkielisen ylioppilasaineen dialogisuuden hallintaa ja sitä, miten evaluoinnin ja referoinnin kaltaiset ilmiöt siihen vaikuttavat. Dialogisuuden hallintaan pureudutaan tarkastelemalla tekstikonteksteineen sellaisia *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseita, joissa *kuinka-* tai *miten-*lause on analysoitavissa kehyslauseen objektiksi tai joissa se liittyy edeltävään infinitiiviin.

Artikkelin aineistona on 287 kevään 2005 kirjoitelmaa, joissa on yhteensä 136 tarkasteltavaa *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseita. *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseet jaetaan artikkelissa tapaa tai intensiteettiä kysyviin sekä havaintoluennan tapauksiin. Yhdyslauseita tarkastellaan sen suhteen, onko niissä etualalla referointi vai evaluointi ja millaiseen laajempaan tekstiyhteyteen ne liittyvät. Erityistä huomiota kiinnitetään tekstityyppiin.

Analyysissä selviää, että *kuinka-* ja *miten-*yhdyslauseet toimivat tekstissä dialogisuuden hallinnan näkökulmasta eri tavoin. Sellaiset yhdyslauseet, joissa *kuinka-* tai *miten-*lause on tapaa tai intensiteettiä kysyvä, toimivat dialogisuutta supistavasti ja osallistuvat usein tekstiä organisoiviin tehtäviin. Sekä evaluoivissa että referoivissa yhteyksissä ne suuntaavat tekstin puheenaihetta, asettuvat taustaksi tekijän väitteelle tai ilmaisevat oheistekstistä tehtyjä tulkintoja. Näissä tapauksissa myös mahdollisten tekstityyppien vaihdosten funktio on näkyvillä. Havaintoluennan tapaukset taas toimivat dialogisuutta laajentavasti. Niiden retorinen funktio käy ilmi tekstiyhteydestä. Erityisesti referoivina ne esiintyvät aineistossa kuitenkin sellaisissa – usein kuvailevissa – tekstiyhteyksissä, joissa tekijän asennoitumista ja yhdyslauseen retorista funktiota ei ole ilmipantuna.

Kirjoittajan yhteystiedot (address):
etunimi.sukunimi@helsinki.fi